

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА  
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА  
ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ  
КАФЕДРА ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ  
КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему

**"ЗМІНИ У ВИБОРЧОМУ ПРАВІ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ  
ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ В УКРАЇНІ"**

Студента 2 курсу магістратури очної форми  
навчання спеціальності 281 "Публічне управління  
та адміністрування" освітньо-професійної програми  
"Парламентаризм та парламентська діяльність"

Кольги Василя Володимировича

Науковий керівник:

проф., д.ю.н. Максименцева Надія Олександрівна

Засвідчую, що в цій кваліфікаційній роботі  
немає запозичень із праць інших авторів без  
відповідних посилань

Студент \_\_\_\_\_

(підпис)

Робота допущена до захисту в екзаменаційній комісії рішенням кафедри  
парламентаризму від "22" КВІТНЯ 2024р., протокол № 41

Завідувачка кафедри парламентаризму, доктор політичних наук,  
професор

Гошовська Валентина Андріївна

В.Гош

(підпис)

Київ - 2024

## АНОТАЦІЯ

*Кольга В.* Зміни у виборчому праві к фактор розвитку парламентаризму в Україні – Кваліфікаційна магістерська робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна магістерська робота на здобуття ступеня вищої освіти другого (магістерського) рівня галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування», спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування». – Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, 2024.

Ця робота досліджує вплив змін у виборчому праві на розвиток парламентаризму в Україні. Робота висвітлює історію виборчого законодавства України та його етапи розвитку від моменту незалежності. Далі проводиться аналіз сучасного стану виборчого права, визначаються проблеми та перешкоди перед відновленням парламентаризму. Особлива увага приділяється можливим змінам у виборчому законодавстві, які можуть сприяти більшому представництву громадян у парламенті та підвищенню його ефективності. Шляхом аналізу та обговорення різних аспектів виборчого процесу автор дійшов висновку про важливість змін у виборчому праві як ключового фактору у розвитку парламентаризму в Україні.

*Ключові слова:* виборче право, парламентаризм, законодавство, представництво

## **ABSTRACT**

*Kolha V.* Changes in electoral law as a factor in the development of parliamentarism in Ukraine - Qualifying master's thesis on the rights of a manuscript. Qualifying master's thesis for the degree of higher education of the second (master's) level in the field of knowledge 28 "Public administration and administration", specialty 281 "Public administration and administration". - Educational and Scientific Institute of Public Administration and State Service of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, 2024.

This work explores the impact of changes in electoral law on the development of parliamentarism in Ukraine. The thesis illuminates the history of electoral legislation in Ukraine and its stages of development since independence. Further, an analysis of the current state of electoral law is conducted, identifying the problems and obstacles to the restoration of parliamentarism. Special attention is paid to possible changes in electoral legislation that could contribute to greater representation of citizens in parliament and increase its effectiveness. Through analysis and discussion of various aspects of the electoral process, the author concludes on the importance of changes in electoral law as a key factor in the development of parliamentarism in Ukraine.

*Keywords:* electoral law, parliamentarism, legislation, representation

## ЗМІСТ

<b>ВСТУП</b> .....	7
<b>РОЗДІЛ 1: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИБОРЧИХ ПРАВ ЯК ФАКТОРУ РОЗВИТКУ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ</b>	
1.1 Поняття виборчих прав як фактори розвитку парламентаризму у наукових дослідженнях.....	11
1.2. Генеза виборчих прав в Україні.....	20
1.3 Нормативне-правове регулювання виборчих прав в Україні.....	27
Висновки до першого розділу.....	33
<b>РОЗДІЛ 2: МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОДОЛАННЯ ВИКЛИКІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ВИБОРЧИХ ПРАВ В УКРАЇНІ</b>	
2.1 Організаційно-функціональне забезпечення реалізації виборчих прав в Україні.....	34
2.2 Виклики забезпечення реалізації виборчих прав в умовах конфлікту в Україні.....	38
2.3 Участь громадськості у забезпеченні подолання викликів виборчих прав.....	52
Висновки до другого розділу.....	55
<b>РОЗДІЛ 3: ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ВИКЛИКІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ВИБОРЧИХ ПРАВ ЯК ФАКТОРУ РОЗВИТКУ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ В УКРАЇНІ</b>	
3.1 Аналіз зарубіжного досвіду забезпечення реалізації виборчих прав інших країн.....	56
3.2 Критерії обмеження та позбавлення виборчого права як фактор забезпечення виборчих прав: шляхи деокупації територій та фактор реалізації видів відповідальності.....	60
3.3 Модель забезпечення змін у виборчому праві як фактор розвитку парламентаризму в умовах постконфлікту.....	63
Висновки до третього розділу.....	66
<b>ВИСНОВОК</b> .....	67
<b>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ</b> .....	68



## ВСТУП

Попередні парламентські скликання дозволили пересвідчитися про наявність в їх складі таких антидержавних і проросійських елементів, які необхідно було законодавчо забороняти. І це питання з активізацією збройної агресії тільки актуалізувалося. Ми в роботі хочемо навести приклад демократичного, загальноприйнятого та цивілізованого способу розвитку України через зміну законодавчого органу, який би в повній мірі відповідав національним інтересам розбудови країни.

На сьогодні при формуванні виконавчої та судової гілок влади використовується професійний підхід, конкурсний відбір та погодження/призначення з боку, в тому числі, і законодавчої гілки влади. Адже «історичний досвід переконує, що без поділу влади створити ефективний та дієвий механізм державного управління неможливо. ... Принципи конституціоналізму, тобто законного обмеження свавілля та узурпації владних повноважень у державі, передбачають як безпосереднє розмежування гілок влади й розподіл компетенцій між різними державними органами, так і їх взаємний контроль» [1, с. 121].

Таким чином, відбір здійснюють відповідні комісії, міжнародні експерти з незаплямованою репутацією та, як мінімум, державні службовці, які склали присягу. Серед вищеперелічених осіб, на нашу думку, навряд чи є ті, хто діє всупереч інтересам держави, а якщо такий факт буде виявлено, то особу буде покарано та від цього процесу відсторонено. Тобто, з високою долею вірогідності можна припустити, що в процес відбору та призначень у судову та виконавчу влади допущені порядні та добросовісні особи, які володіють відповідними якостями, в тому числі, відповідно до Присяги державного службовця, служіння народу України та додержання Конституції та Законів України. Таку позицію можна також назвати «проукраїнською», оскільки такі особи сприяють розвитку України.

При цьому сама законодавча влада формується шляхом демократичних виборів і оцінку професійності та «погодження призначення на посаду депутата»,

згідно Конституції України, здійснює саме виборець – громадянин України на засадах загального виборчого права. При цьому громадяни України різні і військова агресія росії це бачення лише загострила. Маємо громадян, діяльність яких ніяк не можна назвати «проукраїнською» та змушує законодавця здійснювати відповідні дії для її припинення.

**Актуальність роботи.** Тема "Зміни у виборчому праві як фактор розвитку парламентаризму в Україні" залишається актуальною і важливою в контексті політичних процесів в Україні. Парламентаризм визначається не лише структурою та функціонуванням парламенту, а й правовими нормами, що регулюють виборчий процес та політичні права громадян.

В останні роки в Україні спостерігалися значні зміни в системі виборів, зокрема, прийняття законів про вибори до місцевих рад, реформа виборчої системи та впровадження електронного голосування. Ці зміни мають великий потенціал у зміцненні парламентаризму, забезпечуючи більшу прозорість, відкритість та представництво виборчого процесу.

До того ж, в умовах гібридної війни та геополітичних викликів, важливо забезпечити внутрішньополітичну стабільність та ефективність парламентської системи. Правові та інституційні зміни в сфері виборчого права можуть сприяти консолідації суспільства, зміцненню демократичних інститутів та підвищенню довіри громадян до політичних процесів.

Отже, дослідження впливу змін у виборчому праві на розвиток парламентаризму в Україні залишається актуальним і потребує подальшого наукового та аналітичного аналізу.

**Метою магістерської роботи** є розробка пропозицій щодо подальших політичних та правових реформ з метою покращення системи парламентаризму в Україні на основі аналізу змін у виборчому праві.

Досягнення мети роботи можливе через вирішення таких **завдань**:

- проаналізувати наукові дослідження, що розглядають поняття "виборчі права" як один із факторів розвитку парламентаризму, зокрема, визначити ключові теоретичні аспекти та підходи до цього питання.

- вивчити етапи формування виборчих прав в Україні з погляду їх генези, провести аналіз важливих історичних подій та законодавчих змін, які вплинули на їх розвиток.
- проаналізувати нормативно-правове регулювання виборчих прав в Україні, включаючи Конституцію, закони та міжнародні документи, які визначають ці права, зокрема їх зміст, обмеження та гарантії.
- сформулювати висновки до першого розділу, узагальнити та систематизувати отримані результати дослідження з питань теоретичних засад виборчих прав як фактору розвитку парламентаризму.
- розробити рекомендації щодо подальших досліджень та практичних застосувань з урахуванням висновків першого розділу для покращення розуміння та реалізації виборчих прав в Україні.

**Об'єктом** дослідження є система виборчих прав та їх реалізація в Україні.

**Предметом** дослідження є вплив виборчих прав на розвиток парламентаризму в Україні.

**Методи дослідження.** Під час виконання кваліфікаційної магістерської роботи використовувалися різноманітні теоретико-методологічні підходи, включаючи загальнонаукові методи, такі як індукція, дедукція, синтез, аналіз, системний підхід, порівняння, індексний та графічний методи.

Індексний метод застосовувався для створення показників та індексів, які дозволили зібрати та узагальнити інформацію з різних джерел та досліджень. Це допомогло здійснити комплексний аналіз ситуації та визначити основні тенденції розвитку об'єкту дослідження.

Для досягнення мети роботи також використовувалися системний та міждисциплінарний підходи, які дозволили розглянути проблему з різних точок зору та врахувати вплив різних факторів. Крім того, були застосовані методи термінологічного аналізу, порівняльного аналізу та прогнозування для детального вивчення понять, порівняння різних підходів та прогнозування можливих розвитку подій в майбутньому.

У роботі застосовувались також методи структурно-функціонального аналізу, абстрагування і конкретизації, узагальнення тощо. Цей різноманітний підхід дозволив систематизувати та глибше вивчити аспекти

**Наукова новизна одержаних результатів** полягає:

- Виявленні взаємозв'язку між виборчими правами та розвитком парламентаризму в Україні на основі аналізу актуальних наукових досліджень та практичних даних.
- Визначенні ключових аспектів генези виборчих прав в Україні, що сприяє кращому розумінню їхнього сучасного стану та перспектив розвитку.
- Дослідженні нормативно-правового регулювання виборчих прав в Україні з урахуванням міжнародних стандартів та практичних досвідів інших країн.
- Висвітленні важливості та можливостей участі громадськості у забезпеченні реалізації виборчих прав як фактору розвитку парламентаризму.

**Практичне значення одержаних результатів.**

- Створенні підґрунтя для подальших політичних та правових реформ в Україні з метою підвищення ефективності парламентаризму.
- Наданні рекомендацій для практичного застосування у вдосконаленні системи виборчих процесів та створенні сприятливих умов для розвитку парламентаризму.
- Забезпеченні бази для розробки та впровадження механізмів та інструментів для підвищення участі громадськості у політичних процесах та зміцнення демократичних інститутів.

**Апробація результатів дослідження. (в процесі)**

**Структура та обсяг кваліфікаційної магістерської роботи.**  
Кваліфікаційна магістерська робота складається з трьох розділів, які складаються з підрозділів. Робота містить, висновки, додатки та список використаних джерел, який налічує 41 найменування. Загальний обсяг роботи налічує 75 сторінок.

## **РОЗДІЛ 1:**

### **ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИБОРЧИХ ПРАВ ЯК ФАКТОРУ РОЗВИТКУ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ**

1.1 Поняття виборчих прав як фактори розвитку парламентаризму у наукових дослідженнях.

Вивчення поняття виборчих прав та їх впливу на розвиток парламентаризму є ключовим аспектом в наукових дослідженнях з політичних наук та суспільних дисциплін. Виборчі права визначаються як фундаментальні принципи, які гарантують громадянам можливість вільного вираження своєї волі через участь у виборчих процесах. Ці права не лише стимулюють розвиток парламентаризму, але й є його невід'ємною складовою.

У цьому контексті наукові дослідження спрямовані на розуміння ролі виборчих прав у формуванні та зміцненні парламентських інститутів, а також їхнього впливу на демократичні процеси в суспільстві. Аналізуючи концепції та практику виборчих прав, вчені вивчають їхній вплив на стабільність політичної системи, ефективність демократичних процесів, рівень представництва та участь громадян у прийнятті політичних рішень.

Ця тема викликає значний інтерес серед дослідників через постійні зміни в політичному середовищі, що вимагають постійного оновлення та адаптації виборчого законодавства та практики. Дослідження поняття виборчих прав сприяє розумінню їхньої ролі у формуванні парламентських структур, забезпеченню прозорості та легітимності виборчих процесів, а також розвитку демократичних цінностей у суспільстві.

Виборність є однією з основних принципів організації та функціонування державної влади, що відповідає вітчизняній державотворчій традиції. Цей принцип відображено у відомому історичному акті "Правовий Уклад та Конституції відносно прав і вольностей війська Запорозького". З того часу суб'єкти виборчого процесу змінювалися, а виборчі принципи та процедури удосконалювалися, відбувалося і підтримувалося загальне розвиток держави.

Сьогодні Конституція України визначає вибори як одну з пріоритетних форм народовладдя: "Народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії". Народовладдя, як важливий принцип демократії, означає, що лише народ є головним джерелом влади в державі. Вважається, що саме народ має установчу та конституційну владу в державі, до якої він обирає представників, а в разі потреби - змінює їх. Народ також може брати безпосередню участь у здійсненні влади, у прийнятті певних рішень через референдум, а також через певні народні ініціативи.

Згідно з Енциклопедією державного управління, вибори - це передбачена конституцією та законами форма прямого народовладдя та участі громадян у політичному житті демократичних країн. У процесі виборів здійснюється безпосереднє висунення або обрання певних осіб для виконання громадських функцій шляхом голосування та формування представницьких органів державної влади і місцевого самоврядування. Це один з способів інституціоналізації державної влади, найпоширеніший механізм створення органів та інституцій влади та найефективніший засіб тимчасової політичної відповідальності осіб, що виконують публічні функції. Демократичні вибори дозволяють певній політичній силі отримувати повноваження для управління державою групою політичних лідерів за допомогою індивідуального голосування на чітко визначений тимчасовий період.

Демократія є політичним устроєм, де влада здійснюється з урахуванням інтересів народу і його участі у справах суспільства. Це практичне втілення принципів свободи, справедливості, рівності та прав людини, а також активна участь громадян у прийнятті та втіленні суспільних рішень та в розв'язанні проблем.

За словами А.Романюка та Ю.Шведи, основний принцип демократії полягає в визнанні рівності всіх людей та їхніх прав. Інший принцип демократії полягає в тому, що уряд обирається народом і існує для народу. А.Георгіца вбачає в народному голосуванні форму демократичного призначення керівників, таких як органи державної влади та місцевого самоврядування. Згідно з О.Тодикою,

вибори є способом формування органів влади відповідно до законів, коли група осіб обирає одну або декілька осіб для виконання певних державних або громадських функцій. Р.Балабан підкреслює, що вибори реалізують права і волю народу щодо держави та її владних установ. В.Бєбик вбачає вибори як інструмент впливу на державних та політичних лідерів, який дає можливість навіть найпасивнішим членам суспільства опосередковано реалізувати свою політичну волю. Демократичні вибори надають можливість громадянам обирати та змінювати державних діячів. А.Романюк підкреслює, що вибори є центральним елементом політичного процесу та важливою характеристикою участі громадян у політичному житті демократичних країн.

Також за словами А.Романюка, вибори сприяють у визнанні політичної системи країни як легітимної у очах її громадян та міжнародного співтовариства, але лише за умови проведення справжньо демократичних виборів. За С.Рябовим, вибори – це демократичний механізм формування, періодичної або позачергової зміни складу державних владних органів або підтвердження повноважень на новий термін, процедура призначення посадових осіб шляхом вільного волевиявлення дієздатних громадян через голосування за кандидатів, висунутих згідно з встановленими законом правилами та процедурами.

А.Пойченко та В.Шахов підкреслюють, що вибори – це один з ключових етапів демократичного політичного процесу, єдиний демократичний спосіб формування державних владних органів та місцевого самоврядування. І.Поліщук зазначає, що готовність суспільства до проведення виборів є важливим показником його демократичності та здатності до розв'язання актуальних проблем мирними політичними методами. Вибори є легалізованим політичним конфліктом щодо визначення політичної влади та концентрованим вираженням політичного ринку, що сприяє політичній стабілізації в суспільстві, як стверджує І.Поліщук. І.Кресіна та Є.Перегида визначають інститут виборів як один з основних елементів функціонування політичної системи суспільства.

Більш широке розуміння виборів як політичного інституту надає О.Лазор та А.Лазор, які вбачають в них періодичні результати, що відображають

демократичні досягнення чи їх відсутність, консолідують націю або роз'єднують народ держави, виражають національну ідею чи засвідчують зневіру до влади. І.Климкова тлумачить вибори як законодавчу процедуру, під час якої громадяни голосують за партії чи кандидатів, що призводить до формування представницьких органів влади або обрання певних осіб на посади, проте вони набувають повної сили та значення лише за умови конкурентної боротьби та відповідності законодавству.

Давайте розглянемо, як українські науковці тлумачать поняття "парламентські вибори". За словами Ю.Шведи, парламентські вибори - це загальнонаціональні (на відміну від місцевих) вибори вищого законодавчого органу держави (парламенту). Основне завдання парламентських виборів полягає у формуванні особового складу парламенту.

А.Романюк вважає, що вибори формують склад парламенту, обираючи наперед визначену кількість депутатів, які повинні здійснювати законодавчу владу протягом певного терміну. Вони відображають групові та індивідуальні виборчі уподобання і повинні враховувати або представляти основні групові суспільні інтереси.

О.Годика розуміє парламентські вибори як пряме висловлення волі громадян, які своєю участю у виборчому процесі шляхом голосування визначають склад органу законодавчої влади. Ю.Сурмін та В.Бакуменко описують парламентські вибори як вибори до органів законодавчої влади, що відіграють особливо важливу роль у вітчизняному суспільстві. Вони активізують процеси його оновлення, забезпечують зміну політичних елітних груп та спрямовують країну у майбутнє.

Парламент - це установа демократичного управління, найвищий колегіальний, обраний (цілком або частково), законодавчий, представницький орган державної влади, який діє на постійній основі. Сьогодні парламенти існують майже у всіх країнах світу. У демократичних системах вони виступають основними форумами політичних дебатів і мають ключове значення у прийнятті важливих суспільних рішень, таких як прийняття законів. Парламенти

демократичних країн виконують функції представництва інтересів громадян, ухвалення законів, забезпечення відповідальності влади перед народом, встановлення податків і розподілу публічних ресурсів (затвердження бюджету). Вони також є ключовими площадками для обговорення суспільних проблем і визначення цінностей внутрішньої та зовнішньої політики. Парламент, як представницький орган, грає важливу роль у забезпеченні демократії.

Під час парламентських виборів люди мають можливість повною мірою здійснювати свої політичні права. Політичні права і свободи є однією з груп основних конституційних прав і свобод громадян, що дають змогу брати участь у суспільному та політичному житті країни. Ці права включають право на участь у керуванні суспільством і державою, виборче право, право на об'єднання, свободу зборів і маніфестацій, свободу інтеграції та право на петиції. Володіння цими правами пов'язане з належністю до громадянства даної держави.

Парламентські вибори є значущим чинником у процесі державотворення, що активно впливає на його подальший розвиток. Загалом, під терміном "чинник" розуміють умову, рушійну силу або причину, що визначає характер будь-якого процесу або одну з його основних характеристик. Щодо чинників державотворення, можна стверджувати, що це умови або причини, що впливають на зміну початкового стану держави і визначають його подальший розвиток.

Дослідження ролі парламентських виборів у процесі державотворення потребує розкриття самого поняття державотворення. У словнику-довіднику "Управління суспільним розвитком" державотворення (або державне будівництво) визначається як процес будівництва держави та її владних інституцій, який створює умови для формування та реалізації державної політики. У навчальному посібнику "Управління суспільним розвитком. Вступ до спеціальності" наголошується, що створення нової держави супроводжується перехідним періодом становлення, під час якого закріплюється державність, формується ефективна система державної влади і визначаються основні шляхи розвитку країни. Державотворення включає в себе встановлення форми державного управління, політичного режиму, адміністративно-територіального

устрою, а також основні цілі і функції держави, їх пріоритетність, розподіл повноважень між гілками та вищими органами державної влади, стратегію розвитку країни та структуру органів державної влади.

Для успішного функціонування і розвитку держави необхідно сформувати ефективну систему державного управління, яка є структурованою єдністю владних відносин, утворених внаслідок діяльності держави, державних органів та посадових осіб, що реалізують інтереси держави у різних сферах суспільного життя.

Коли мова йде про державотворення, деякі дослідники використовують цей термін для опису історичних подій, що призвели до створення держави. Проте з точки зору науки державного управління, процес державотворення продовжується разом з розвитком держави. У монографії "Державне будівництво: стан, суперечності, перспективи розвитку в Україні" Т.Бутирська визначає державне будівництво (державотворення) як проектування майбутнього в сучасний момент, тобто як основу для подальшого розвитку держави.

Авторка стверджує, що методологія державного будівництва дозволяє досліджувати майбутнє в різних аспектах: онтологічному (формує майбутнє держави у загальних рисах), логічному (розглядає державне будівництво як загальнонаукове поняття) та гносеологічному (ставить завдання визначити ступінь відображення майбутнього в людській свідомості). Основу державного будівництва складають його закони (принципи), причому важливо, щоб ці принципи передавали сутнісні характеристики природи держави.

Механізми розвитку державного будівництва в часі базуються на трьохрівневій системі процесів, явищ і відносин, що характеризуються різними рівнями влади в державі. Кожен з цих рівнів – індивідуальний, суспільний, державний – має свою культурну специфіку, зміст та поняття. У діяльності держави слід враховувати особливості кожного рівня, а потім визначати два різні способи їх взаємодії. Один із них – уподібнення, а інший – підпорядкування функцій нижчих рівнів державної влади функціям вищих рівнів. Таким чином, рівні взаємопов'язані, проте кожний нижній рівень є відображенням та

накопиченням вищого, а вищий рівень "знятий" у кожному нижньому. У державному контексті існують індивідуальні та суспільні рівні, які є складовими їх загальної якості. Рівні, що складають державну структуру, не обмежуються одностороннім розвитком, а широко взаємодіють, утворюючи складні функціональні зв'язки, що формують значиму єдність держави. Таким чином, виникають зони перехресного впливу: індивід – суспільство – держава, де індивідуальні властивості поєднуються з суспільними або державними.

Т.Бутирська підкреслює, що в Україні криза чотирьох процесів, які визначають державотворення (управління, економіка, соціальна зв'язаність, наука та освіта), а також криза світогляду є серйозними, що свідчить про неповноту реалізації державної моделі. Таким чином, реформи, що проводяться в межах існуючої моделі, не здатні подолати кризу.

Отже, з точки зору вивчення впливу парламентських виборів на процес державотворення, це можна розглядати як не лише формування нової держави, але й її подальший етап розвитку. Основні аспекти державотворення визначені у навчальному посібнику "Державне управління: основи теорії, історія і практика", де проводиться аналіз державного управління як системи діяльності та виокремлюються три ключові напрями. Одним з них є державне будівництво (державотворення), що охоплює встановлення і закріплення: форми державного правління; політичного режиму; адміністративно-територіального устрою; основних цілей і функцій держави, їх пріоритетів; розподілу повноважень між гілками та вищими органами державної влади; стратегії розвитку держави; структури органів державної влади відповідно до функцій держави та її стратегії; корекції завдань та функцій органів державної влади.

Парламентські вибори впливають на всі ці аспекти державотворення, надаючи значний, хоча й опосередкований, вплив, оскільки через них формується вищий законодавчий орган держави, який за допомогою своєї законодавчої діяльності, включаючи конституційні зміни, визначає основи подальшого розвитку держави.

Парламентські вибори можна розглядати як один із факторів, що впливає на розвиток державотворення, оскільки вони є механізмом формування на певний період часу вищого законодавчого і представницького органу державної влади шляхом прямого волевиявлення дієздатних громадян. Цей процес розвитку державотворення включає не лише становлення нової держави, але й подальший розвиток її засад, що охоплює такі напрями, як удосконалення форми державного правління, політичного режиму, державно-територіального устрою, визначення основних цілей, пріоритетів та стратегії розвитку держави, перерозподіл повноважень між гілками та вищими органами державної влади, а також зміна структури органів державної влади відповідно до функцій держави та її стратегії.

Парламентські вибори впливають на всі ці аспекти державотворення, оскільки в результаті їх проведення формується вищий законодавчий орган держави, який через свою законодавчу діяльність, включаючи конституційні зміни, визначає основи розвитку держави. У контексті впливу на державотворення важливими аспектами парламентських виборів є суб'єкти, які мають права та обов'язки щодо організації та проведення виборів, виборчий процес, що визначає послідовність його етапів, а також виборча система, яка визначає модель організації і проведення виборів до парламенту (пропорційна, мажоритарна, змішана).

У висновку можна підкреслити ключове значення вивчення поняття виборчих прав для розвитку парламентаризму у наукових дослідженнях. Виборчі права є фундаментальними складовими демократичного суспільства та ефективного функціонування парламентських інститутів.

Дослідження виборчих прав допомагає глибше розуміти механізми та принципи, що лежать в основі виборчих процесів, а також їхній вплив на розвиток парламентаризму. Аналіз концепцій, законодавства та практики виборчих прав дозволяє вченим виявляти та розуміти ключові тенденції та виклики, з якими стикається парламентська система сучасного суспільства.

Дослідження виборчих прав сприяє вдосконаленню виборчих процесів, забезпечує більшу прозорість та легітимність виборів, а також зміцнює

демократичні цінності у суспільстві. Це також допомагає виявляти та вирішувати проблеми, що виникають у контексті виборчих процесів, та розробляти рекомендації для політичних реформ.

Отже, дослідження поняття виборчих прав має велике значення для розвитку парламентаризму та зміцнення демократичних інститутів. Його результати сприяють покращенню якості виборчих процесів, розвитку політичної культури та забезпеченню стабільності та прогресу в суспільстві.

## 1.2. Генеза виборчих прав в Україні

Генеза виборчих прав в Україні - це історичний шлях та еволюція права громадян на участь у виборчих процесах в країні. Це охоплює всі аспекти виборчих систем, законів, правил та інститутів, що регулюють виборчі процедури. Генеза виборчих прав починається з моменту формування незалежності України в 1991 році і охоплює всі подальші зміни виборчого законодавства та практики у країні до сучасного періоду.

Розвиток виборчих прав в Україні є важливим аспектом її політичної та правової історії. Генеза цих прав простягається через вікові шари та відображає складний шлях країни до демократичного суспільства. Вивчення походження та еволюції виборчих прав в Україні дозволяє краще зрозуміти їхню сутність, значення та вплив на політичний та соціальний ландшафт країни.

Вибори та референдуми становлять важливий аспект безпосередньої демократії та волевиявлення громадян, що відображається у формуванні складу представницьких органів влади та органів місцевого самоврядування через голосування. Це визначено у статті 69 Конституції України, де зазначено, що народне волевиявлення реалізується через вибори, референдуми та інші форми безпосередньої демократії. Важливу роль у цьому процесі відіграє виборча система, що базується на принципах виборчого права.

Виборче право як система правових норм, що регулюють суспільні відносини, визначає порядок формування органів державної влади та місцевого самоврядування через голосування. Це є одним із найдавніших інститутів конституційного права, який має своє коріння у конституціях країн Європи та інших держав. В Україні розвиток виборчих прав розпочався ще в XVIII столітті з актів гетьмана Пилипа Орлика та його Конституції.

Сучасне виборче право в Україні має відповідати міжнародним стандартам, встановленим на рівні загальносвітових та регіональних конвенцій та документів. Воно визначається як один з основних елементів конституційного права та є важливим фактором політичного розвитку країни.

Створення нової конфігурації української політичної системи, що розпочалася після 2004 року на основі вільного політичного ринку, вимагає перегляду та удосконалення виборчої системи. Ключовим аспектом виборчої системи повинні стати загальні "прозорі" правила електоральної конкуренції, що забезпечують однакові стартові умови для всіх учасників політичної арени. Основними завданнями розвитку виборчої системи України мають бути пошук оптимальних рішень, сприяння демократичному розвитку суспільства, створення виборчих форматів та забезпечення реально демократичного характеру виборів.

Національні інтереси України в сфері виборчих процесів полягають у гарантуванні функціонування демократичних виборів як ключового механізму формування органів державної влади та місцевого самоврядування. З цієї причини держава, за висновком фахівців, повинна забезпечити: всім громадянам України право на вільне вираження волі; рівність учасників виборчого процесу; впровадження виборчої системи, що гарантує представництво широкого спектру суспільних груп; постійне оновлення політичної еліти країни та формування ефективних державних органів, які б забезпечували зрозумілість та доступність для переважної більшості населення.

Сучасна виборча система України, визначена прийнятими у 2004 році законами, такими як "Про вибори народних депутатів", "Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів", "Про Центральну виборчу комісію", характеризується кількома ключовими особливостями. Серед них - перевага пропорційної виборчої формули з закритими партійними списками, високий рівень законодавчого регулювання різних аспектів функціонування виборчої системи, а також "політизація" виборчих комісій на різних рівнях - їх формування на партійних засадах. Проте, виникають конфлікти у зв'язку з процедурою призначення виборів до органів місцевого самоврядування Верховною Радою України.

Значний прогрес досягнуто в організації виборчого процесу шляхом його демократизації, зокрема, у відмові від непередбаченого законом втручання органів державної влади у виборчий процес. Цей факт був особливо відзначений

в звітах спостережних місій ОБСЄ щодо виборів народних депутатів України у 2006 та 2007 роках, хоча деякі незаконні втручання були зафіксовані у звітах за вибори 2002 та 2004 років.

Останні п'ять років в Україні характеризується переходом до нової, чисто пропорційної виборчої формули, що мала як негативні, так і позитивні наслідки для динаміки виборчої системи. По-перше, спостерігається концентрація симпатій виборців навколо політичних сил, що здобули перемогу на парламентських виборах. По-друге, введено компенсацію втрачених голосів виборців. По-третє, усунуто диспропорції між результатами виборів у загальнонаціональних багатомандатних та територіальних одномандатних виборчих округах.

Проте виборчі кампанії останніх років та подальша діяльність обраних органів влади та місцевого самоврядування розкрили ряд недоліків чинної виборчої системи. Зокрема, існує однаковий загороджувальний бар'єр для політичних партій та виборчих блоків, відсутність можливості впливу виборців на персональний склад представницьких органів через закритий тип виборчих списків, надмірна політизація складу органів місцевого самоврядування, та інші.

Отже, введення пропорційної виборчої системи призводить до того, що виборці втрачають контроль над особистим складом виборчих списків, що сприяє зростанню авторитарних тенденцій всередині партій і значно ускладнює відповідальність суб'єктів виборчого процесу перед виборцями.

Впровадження пропорційної системи виборів до місцевих рад суттєво підвищило конфліктогенний потенціал діяльності органів місцевого самоврядування. Відсутність можливості впливу громадян України на діяльність представницьких органів призводить до дискредитації не лише пропорційної системи виборів, а й самого інституту виборів. Це може призвести до делегітимізації демократичної політичної системи. У зв'язку з цим, основну увагу дослідників останніх років привертають наслідки введення нового виборчого законодавства та хід виборчих кампаній цього періоду.

Аналіз експертних висновків свідчить про кількісну перевагу негативних висновків щодо чинної виборчої системи. На думку багатьох дослідників, нова виборча система внаслідок її практичного застосування не виправдала покладених на неї сподівань та зумовила нові проблеми. Разом з цим сам факт запровадження пропорційної виборчої системи не має однозначно негативних оцінок.

Найбільше зауважень експертів (М. Ставнійчук, Ю. Фрицький, Н. Бойко, Д. Лук'янов, Г. Пономарьова, Н. Гаєва) викликають такі особливості вітчизняної модифікації пропорційної виборчої системи:

1) Використання закритих загальнонаціональних виборчих списків, що має, на думку експертів, такі наслідки:

- порушення принципу індивідуальної відповідальності депутатів перед виборцями, втрату зв'язку між депутатами і виборцями;
- порушення прав інших потенційних суб'єктів висування громадян, крім політичних партій — зокрема, професійних спілок, а також позапартійних громадян, самовисуванців;
- формування партій вождистського типу, замість повноцінних політичних партій, неколегіальний характер ухвалення рішень парламентськими фракціями;
- диспропорції представництва різних регіонів країни у законодавчому органі;
- зниження професійного рівня депутатів та погіршення якості законодавчого процесу.

2) Занадто високий виборчий бар'єр, як і, власне, практика дискримінації малих політичних партій та перерозподілу за їх рахунок депутатських мандатів між суб'єктами виборчого процесу, які подолали загороджувальний бар'єр, спотворює принцип пропорційного представництва.

Частина негативних наслідків експерти схильні пов'язувати з неготовністю суспільства до нової виборчої системи: слабкість політичних партій на момент запровадження виборів за партійними списками; незавершеність соціального структурування українського суспільства, що ускладнює структурування

електорату за ідеологічним принципом та розвиток справжніх ідеологічних партій.

Основні аргументи, які висловлюють проти подальшого використання пропорційної виборчої системи, зосереджуються на тому, що ця система сприяє процесу одержавлення політичних партій та створює невизначеність у відношенні суб'єкта політичної відповідальності у випадку, якщо жодна партія не може самостійно сформувати парламентську більшість.

Серед експертів найбільш поширеною пропозицією щодо реформування системи виборів народних депутатів є перехід до відкритих списків, коли виборці голосують за регіональні виборчі списки партій, з можливістю підтримки окремих кандидатів. Цю точку зору підтримують О. Гарань, І. Жданов, В. Карасьов, Ю. Ключковський, І. Коліушко, В. Фесенко та Ю. Якименко.

Проте як противники, так і прихильники пропорційної системи попереджають від надмірних очікувань щодо впровадження системи відкритих списків. Деякі модифікації такої системи можуть дискримінувати невеликі партії, а регіональні виборчі округи можуть створити нерівні виборчі умови для партій у різних регіонах. Крім того, складність здійснення такої реформи через незацікавленість парламентських політичних сил також викликає обурення.

Таким чином, можна зазначити, що діюча в Україні виборча система не є ідеальною, особливо порівняно з альтернативними варіантами пропорційних виборчих систем, що поширені в демократичних країнах світу. Наприклад, досвід країн-членів Європейського Союзу свідчить, що жодна з них не використовує таку пропорційну систему, де голосування здійснюється за єдиним загальнонаціональним закритим виборчим списком; в більшості країн кандидати можуть бути представлені не лише політичними партіями, але й виборчими об'єднаннями. Крім того, у більшості європейських країн мери обираються непрямым шляхом, що допомагає уникнути конфліктів між ними та депутатським корпусом.

Основною метою є знаходження та втілення оптимальної виборчої моделі в Україні для формування легітимних та дієздатних представницьких органів

різних рівнів, яка б забезпечувала більший вплив виборців на склад законодавчого органу, забезпечуючи при цьому належний рівень особистої політичної відповідальності представників депутатського корпусу і сприяла б політичній структуризації суспільства та розвитку партійної системи країни.

Отже, серед основних завдань реформування виборчої системи в Україні є:

- забезпечення адекватного представництва інтересів різних соціальних груп, що включає підвищення відповідальності депутатів рад перед виборцями на різних рівнях.
- посилення контролю громадян над діяльністю представницьких органів, сприяння розвитку партійної системи та підвищення ролі громадян у формуванні органів влади.

Для досягнення цих цілей рекомендується внести такі зміни у виборчу систему на загальнонаціональному рівні:

- Запровадження системи загальнонаціонального голосування за регіональними списками, що допоможе подолати диспропорційність регіонального представництва у Верховній Раді.
- Встановлення диференційованого виборчого бар'єра для політичних партій та виборчих блоків з метою стимулювання партійної будівництва та забезпечення більшої сталості партійної системи. Оптимальним варіантом є збереження бар'єра на рівні 3% для політичних партій та підвищення його до 5% для виборчих блоків, що складаються не з більш ніж трьох партій, з можливістю збільшення бар'єра на 1% за кожну додаткову партію у виборчому блоку.
- Узгодження термінів президентських і парламентських виборів. У випадку "розділеного управління" між президентською та парламентською владою це необхідно для партійної консолідації виконавчої та законодавчої влади, шляхом одночасного отримання парламентського та президентського мандатів, формування парламентської коаліції та призначення прем'єр-міністра, який ділить політичні погляди з президентом.

- Впровадження постійної ротації складу парламенту, яка доказала свою ефективність у багатьох країнах, таких як США, Індія, Франція та інші.
- Встановлення системи відкритих партійних списків з можливістю вказування виборцем пріоритетів.
- Закріплення практики державного фінансування парламентських партій.

Отже, запропоновані зміни в виборчому законодавстві, на думку експертів, сприятимуть стабілізації політичної системи України, підвищенню легітимності законодавчої влади, ефективнішому процесу ухвалення політичних рішень і підвищенню рівня регіонального представництва в Верховній Раді України. Важливим результатом удосконалення вітчизняного виборчого законодавства буде формування інституту політичної відповідальності як для політичних партій, так і для окремих депутатів, а також збільшення впливу виборців на процеси формування представницьких органів влади.

У висновку слід відзначити, що генеза виборчих прав в Україні є важливим аспектом її політичної історії. Цей історичний шлях відображає постійний процес адаптації та змін у виборчих системах, законах та правилах, спрямованих на забезпечення участі громадян у демократичних процесах країни. З початку незалежності в 1991 році Україна пройшла складний шлях еволюції виборчих прав, включаючи прийняття нових законів, виборчі реформи та розвиток виборчих інститутів. Цей процес відображає стрімкий розвиток українського суспільства та його стремління до демократичних стандартів.

Водночас, цей шлях також відзначений викликами та перешкодами, які досі впливають на ефективність та прозорість виборчих процесів. Тим не менш, постійні зусилля на шляху до покращення виборчих прав в Україні свідчать про важливість цієї сфери для демократичного розвитку країни.

### 1.3 Нормативно-правове регулювання виборчих прав в Україні

Аналіз сучасного стану та майбутніх перспектив у сфері конституційно-правового регулювання політичних відносин в Україні передбачає глибоке вивчення особливостей функціонування та розвитку ключових демократичних інститутів, спрямованих на забезпечення загального суспільного і державного прогресу України як сучасної демократичної, правової і соціальної держави. Оскільки демократія часто описується як один з політичних режимів, у якому гарантується рівна участь кожного громадянина у владі, виборність органів влади і законність функціонування усіх суб'єктів політичної системи, а також забезпечення прав і свобод людини та меншості згідно з міжнародними стандартами, очевидно, що саме політичні відносини є основним об'єктом конституційно-правового регулювання, коли мова йде про впровадження або удосконалення конкретних демократичних інститутів.

Як відомо, основою демократії є "влада народу", що втілюється через різноманітні інститути, утворюючи систему безпосередньої та представницької демократії. Один із невід'ємних інститутів демократичного управління і, водночас, один із основних механізмів формування державної влади в умовах демократії - це вибори. Вибори, як показує зарубіжний конституційний досвід, характеризуються чіткими виборчими законами, самостійністю виборчих органів та гарантованими правами виборців.

На доктринальному рівні вибори розглядаються як обов'язкова передумова демократичної держави, оновлення складу представницьких органів влади шляхом демократичних процедур. Відповідно до визначення вчених, вибори - це спосіб прийняття політико-правових рішень, що реалізується через участь громадян в політичних процесах.

У юридичній науці поняття "виборче право" застосовується у двох аспектах: як суб'єктивне право громадян та як сукупність правових норм, що регулюють процес формування органів влади. Цей другий аспект отримав досить докладне дослідження у працях вітчизняних юристів. Тому, обговорюючи необхідність змін у системі конституційно-правового регулювання виборчих відносин, важливо

розглядати виборче право як не лише сукупність суб'єктивних прав, а й як інструмент забезпечення виборчих прав громадян.

Наразі, важливість вивчення аспектів конституційно-правового регулювання в Україні стає очевидною з кількох причин. По-перше, подальший розвиток країни не може відбутися без системного удосконалення інститутів конституційного права, які гарантують демократизм управління державою. Тому, розвиток виборчого права є ключовою складовою загального конституційного прогресу України, сприяючи утвердженню конституціоналізму як необхідної складової юридичного життя країни. Формування теоретико-методологічних основ вдосконалення системи виборчого права стає одним із ключових завдань сучасної науки конституційного права.

По-друге, сучасний стан взаємодії верховних органів державної влади підтверджує наявність дефектів у діючій конституційній моделі, яка не забезпечує ефективність державного управління в цілому, а також обмежує можливості представництва громадян у вищих органах державної влади. У зв'язку з цим, виникає необхідність удосконалення виборчої системи та перегляду моделі партійно-пропорційного представництва, що діє в Україні.

По-третє, вибори, як важлива форма безпосереднього народовладдя, виконують ключову функцію у забезпеченні неперервного зв'язку між інтересами громадян та державною владою. Реалізація цієї функції впливає на характеристики конституційного ладу України, на ступінь демократичності державної влади та її відповідність чинним конституційним нормам.

Таким чином, значення виборів та виборчого права в процесі конституційно-правового регулювання в Україні підтверджується не лише їхнім закріпленням у Конституції, а й роллю у формуванні системи державної влади та у забезпеченні активної участі громадян у демократичних процесах.

З юридичної точки зору, виборче право є системою гарантій для розвитку політичної свободи громадян у публічно-правовій сфері суспільства. У політико-правовому контексті, воно визначає перелік прав та обов'язків виборців. Сучасна наука конституційного права розглядає виборче право як один з основних

інститутів, який включає правові норми, санкціоновані законами, правила та традиції, які регулюють порядок участі громадян у виборах та формування представницьких органів влади. Це підтверджується визначеннями вітчизняних юристів, зокрема В. Федоренка, який розглядає виборче право як сукупність взаємопов'язаних норм, які регулюють проведення виборів на різних рівнях влади.

Конституційне регулювання виборів впливає на політико-правові відносини в суспільстві та встановлює механізми впливу громадян на державну владу. Законодавство України визначає не лише загальні принципи виборчого права, а й порядок проведення виборів, утворення виборчих комісій, процедури голосування та відповідальність за порушення виборчого законодавства, включаючи кримінальну відповідальність.

У Законі України "Про вибори народних депутатів України" встановлено, що вибори депутатів проводяться за пропорційною системою у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі за виборчими списками кандидатів від політичних партій та виборчих блоків. Партії (блоки), що набрали не менше трьох відсотків голосів виборців, беруть участь у розподілі мандатів. Виборчий процес ґрунтується на принципах виборчого права, законності, політичного плюралізму та багатопартійності, публічності та відкритості, а також свободи передвиборної агітації.

Проте, пропорційна система виборів сьогодні породжує ряд складних конституційно-правових проблем, включаючи можливість виборців впливати на склад представницьких органів, фракційну дисципліну, вплив партій на кандидатів, участь "технічних" партій у виборах, та відповідність виборчого законодавства вимогам закону "Про Державний реєстр виборців". Також існують два принципові зауваження щодо чинної виборчої системи.

По-перше, пропорційна система виборів створює штучний розрив між громадянами та їхніми представниками на місцевому рівні. Люди часто обирають до місцевих органів влади не стільки політичні партії, скільки конкретні особи, які виявили себе як компетентні фахівці з місцевих питань. Ця проблема може бути вирішена шляхом впровадження відкритих виборчих списків, які поєднують

індивідуальне та партійне представництво. Однак, поточна пропорційна система виборів до Верховної Ради України призводить до численних проблем на рівні функціонування парламенту.

По-друге, є обґрунтовані сумніви щодо того, наскільки пропорційна система може відображати інтереси всього суспільства. Величина виборчого бар'єру стає предметом дискусій, оскільки вона визначає рівень представництва в парламенті. Зокрема, в Україні діє 3% виборчий бар'єр, проте думки розділяються щодо його доцільності. Збільшення або зменшення його може мати серйозні конституційні наслідки, включаючи формування недієздатного парламенту або зниження рівня представництва громадянських інтересів.

Іншою значущою проблемою у конституційно-правовому регулюванні виборів в Україні є питання територіальної організації виборів. Фактично, нині ми спостерігаємо, що положення чинного Закону України "Про вибори народних депутатів України" значною мірою не узгоджуються з положеннями Закону "Про Державний реєстр виборців". Наприклад, у виборчому законодавстві досі не визначено поняття виборчої адреси, постійних та тимчасових виборчих дільниць, попередніх та остаточних списків виборців для виборчих дільниць.

Крім того, значні повноваження щодо складання та уточнення списків виборців на виборах все ще покладено на систему виборчих комісій, в той час як Закон "Про Державний реєстр виборців" надає ключову роль у складанні та уточненні списків виборців не виборчим комісіям, а органам ведення Державного реєстру виборців. Отже, надзвичайно важливим є питання кардинального перегляду існуючої територіальної організації виборів, зокрема створення системи постійних виборчих округів та дільниць, яка б не потребувала постійного перегляду напередодні кожних виборів.

Ще однією важливою проблемою у сфері конституційно-правового регулювання виборів в Україні, яка з кожним днем привертає все більше уваги юристів та політиків, є забезпечення проведення позачергових виборів. Ситуація, яка склалася з проведенням дострокових виборів у 2007 році, виявилася ще більш гострою у 2008 році. Сам інститут позачергових виборів передбачено чинною

Конституцією України та існує у конституційному праві зарубіжних країн як один з механізмів розв'язання складних політичних проблем. В Україні, наприклад, позачергові вибори передбачені для народних депутатів, Президента, депутатів місцевих рад та голів місцевих адміністрацій.

Проте, згідно з досвідом конституційно-правового розвитку України, серйозною перешкодою в реалізації права громадян на проведення позачергових виборів є відсутність врегулювання питання щодо їх фінансування. У цьому контексті доцільним здається внесення змін до бюджетного та виборчого законодавства України. Основні зміни могли б стосуватися Бюджетного кодексу України та законів про вибори різних рівнів влади. Вже були висунуті пропозиції вітчизняними правознавцями щодо щорічного виділення коштів на вибори з державного бюджету. Якщо позачергові вибори не відбуваються у бюджетному році, застосовуються стандартні механізми щодо розпорядження бюджетними коштами згідно з Бюджетним кодексом, аналогічно до інших програм, передбачених бюджетним законодавством. Ця пропозиція здається обґрунтованою з кількох причин.

По-перше, оскільки проведення позачергових виборів передбачається на певний момент у майбутньому, потреба у фінансуванні або його відсутність стають очевидними задовго до завершення бюджетного періоду. Це дозволяє уникнути порушень у бюджетному процесі та вчасно розподілити кошти в залежності від потреб у позачергових виборах.

По-друге, внесення подібних змін до бюджетного та виборчого законодавства України не передбачає збільшення витрат бюджету, а лише врегулює порядок використання вже існуючих витрат. Це означає забезпечення повноти виборчих прав громадян, що є ключовою складовою суб'єктивного виборчого права, яке гарантує конституція.

Отже, підбиваючи підсумки проведеного дослідження проблем конституційно-правового регулювання і розвитку виборчого права України, можна зазначити кілька важливих аспектів. По-перше, включення виборчого права до предмету конституційно-правового регулювання є необхідним, оскільки

це один з найважливіших інститутів конституційного права. Подальше вдосконалення системи регулювання обов'язково включає зміни у виборчому законодавстві, які формують ключові органи влади.

По-друге, сучасний стан виборчого законодавства України вказує на потребу у вдосконаленні, що може бути здійснене через узгодження чинних законів або створення нових правових інститутів. Це сприятиме ефективнішому забезпеченню виборчих прав громадян та усуненню недоліків пропорційної системи виборів.

По-третє, вдосконалення виборчого законодавства гратиме важливу роль у функціонуванні загальної системи конституційного регулювання політико-правових відносин, оскільки вибори пов'язані з усіма конституційними органами влади в Україні.

Україна, як суверенна демократична держава, наділена складною системою нормативного та правового регулювання виборчих прав своїх громадян. Розвиток цієї системи є важливим аспектом політичної культури та конституційного ладу країни.

Нормативно-правове регулювання виборчих прав в Україні базується на Конституції, законах та інших правових актах, що визначають порядок проведення виборів до різних органів влади на всіх рівнях. Протягом останніх років було здійснено значні зміни у виборчому законодавстві з метою підвищення прозорості, справедливості та ефективності виборчих процесів.

Однак, існують певні проблеми та виклики, які потребують уваги та вирішення. Серед них - забезпечення фінансової підтримки для проведення виборів, вдосконалення територіальної організації виборів, а також забезпечення проведення позачергових виборів у відповідності з законом.

У цілому, нормативно-правове регулювання виборчих прав в Україні є важливим механізмом забезпечення демократичних засад та розвитку суспільства. Продовження удосконалення цієї системи, враховуючи міжнародні стандарти та кращі практики, буде сприяти зміцненню демократії та правової державності в Україні.

## Висновки до першого розділу

Після вивчення розділу 1, що розглядає теоретичні засади дослідження виборчих прав як фактору розвитку парламентаризму, можна зробити наступні висновки:

- Виборчі права є важливим фактором розвитку парламентаризму, їх значення визнається в наукових дослідженнях. Вони визначають спосіб, яким громадяни обирають своїх представників у парламент та беруть участь у прийнятті політичних рішень.
- Генеза виборчих прав в Україні відображає їхній еволюційний шлях, від початкових форм до сучасних нормативно-правових актів. Розвиток виборчих прав відбувався у контексті історичних подій та політичних трансформацій країни.
- Нормативно-правове регулювання виборчих прав в Україні є важливою складовою парламентаризму. Законодавство в цій сфері визначає процедури виборів, права та обов'язки учасників виборчого процесу, забезпечує демократичність та легітимність парламентських органів.

Конкретні приклади з історії розвитку виборчих прав в Україні та визначення їх ролі в розвитку парламентаризму допомагають краще зрозуміти значення цього аспекту політичного життя країни. Такий аналіз допомагає сформулювати рекомендації щодо подальших кроків у вдосконаленні виборчого законодавства та зміцненні парламентської демократії в Україні.

## РОЗДІЛ 2:

### МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОДОЛАННЯ ВИКЛИКІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ВИБОРЧИХ ПРАВ В УКРАЇНІ

#### 2.1. Організаційно-функціональне забезпечення реалізації виборчих прав в Україні

В Україні право на вибори є однією з основних складових демократичного суспільства. Організаційно-функціональне забезпечення реалізації виборчих прав відіграє важливу роль у забезпеченні демократичних процесів та легітимності влади.

Будь-які правові і політичні процеси, зокрема передача влади, у правовій державі вимагають певних гарантій. Для проведення законних виборів та підтвердження їхньої легітимності, держава повинна створити відповідний правовий механізм, спрямований на усунення можливих перешкод для народовладдя.

Гарантії реалізації виборчих прав вбудовані в норми Конституції України у вигляді загальних основних норм-гарантій і принципів. Вони в певній мірі забезпечують основним учасникам виборчого процесу можливість здійснення їхніх виборчих прав - право голосувати та бути обраними до органів влади або місцевого самоврядування. Держава має забезпечити їх реальне виконання. Права учасників виборчого процесу повинні бути гарантовані і захищені від будь-яких порушень, чи то з боку держави та її органів, посадових осіб, чи від впливу різних політичних сил або окремих груп зацікавлених осіб.

Система конституційних та законодавчих норм визначає та закріплює загальні принципи функціонування інститутів прямого народовладдя та коло суб'єктів, які здійснюють безпосередню демократію, а також цілі, які ці інститути мають досягнути. Норми виборчого права є основною складовою цієї системи і зберігають всі її властивості. Вони відображають особливості механізму правового впливу на поведінку суб'єктів виборчих правовідносин у процесі

реалізації конституційного права на обрання та обрання до органів публічної влади.

Основну роль у системі правового регулювання виборчих відносин відводиться конституційним нормам, оскільки вони регулюють найважливіші політичні відносини, пов'язані з формуванням та діяльністю органів державної влади та місцевого самоврядування. Конституційні норми охоплюють всі аспекти виборчого процесу і впливають на всіх його учасників. Наприклад, стаття 71 Конституції України гарантує вільні та рівні вибори, проведені шляхом таємного голосування.

Більшість нормативно-правових гарантій міститься у законах, які регулюють конкретні види виборів, а також у Законі України "Про Центральну виборчу комісію". Ці норми врегульовують різноманітні аспекти виборчих правовідносин і можуть класифікуватися за різними критеріями. Наприклад, за цільовим призначенням вони можуть бути регулятивними або охоронними. Регулятивні норми спрямовані на врегулювання діяльності суб'єктів виборчого процесу, яка пов'язана з реалізацією права обирати та бути обраним, тоді як охоронні норми забезпечують захист виборчих прав та гарантують їх реалізацію.

Охоронні норми призначені для забезпечення примусового дотримання вимог, встановлених регулятивними нормами, у випадку їх невиконання суб'єктами та учасниками виборчого процесу. Ці примусові заходи включають застосування кримінальної, адміністративної та інших видів відповідальності, розгляд суперечок виборчими комісіями та судами. На сучасному етапі виборчого законодавства особливу увагу приділяють гарантійним нормам, які забезпечують права суб'єктів виборчого процесу та їх реалізацію. Ці норми виконують важливу роль у забезпеченні прав і захисті політичних прав громадян. Введення організаційних, інформаційних та процедурних гарантій у виборче право є значним кроком у розвитку сучасного виборчого процесу.

Виборчо-правові норми поділяються на матеріальні та процесуальні, залежно від їхньої ролі в правовому регулюванні. Матеріальні норми визначають суть діяльності суб'єктів виборчого процесу, їх права та обов'язки, обсяг та межі

їхньої реалізації. Процесуальні норми, з свого боку, регулюють порядок виконання виборчих прав та обов'язків, визначають форми та процедури, за якими керуються суб'єкти виборчого процесу, та встановлюють послідовність виборчих дій, необхідних для здійснення матеріальних норм.

Охоронні норми призначені для забезпечення примусового дотримання вимог, встановлених регулятивними нормами, у випадку їх невиконання суб'єктами та учасниками виборчого процесу. Ці примусові заходи включають застосування кримінальної, адміністративної та інших видів відповідальності, розгляд суперечок виборчими комісіями та судами. На сучасному етапі виборчого законодавства особливу увагу приділяють гарантійним нормам, які забезпечують права суб'єктів виборчого процесу та їх реалізацію. Ці норми виконують важливу роль у забезпеченні прав і захисті політичних прав громадян. Введення організаційних, інформаційних та процедурних гарантій у виборче право є значним кроком у розвитку сучасного виборчого процесу.

Виборчо-правові норми поділяються на матеріальні та процесуальні, залежно від їхньої ролі в правовому регулюванні. Матеріальні норми визначають суть діяльності суб'єктів виборчого процесу, їх права та обов'язки, обсяг та межі їхньої реалізації. Процесуальні норми, з свого боку, регулюють порядок виконання виборчих прав та обов'язків, визначають форми та процедури, за якими керуються суб'єкти виборчого процесу, та встановлюють послідовність виборчих дій, необхідних для здійснення матеріальних норм.

Норми виборчого права можна класифікувати за засобом впливу на поведінку суб'єктів виборчого процесу на зобов'язуючі, забороняючі та уповноважуючі. Ця група норм є складовою нормативно-правових гарантій, які забезпечують реалізацію виборчих прав та обов'язків. До таких гарантій також відносяться норми, які передбачають юридичну відповідальність за порушення виборчого законодавства суб'єктами та учасниками виборчого процесу.

Юридична відповідальність за порушення законодавства про вибори та референдуми передбачає негативну реакцію держави на порушення прав громадян на участь у цих заходах. Вона виявляється у відповідній правовій формі

та передбачає як засудження самого правопорушення, так і його суб'єкта. Юридична відповідальність суб'єктів виборчого процесу може бути кримінальною, адміністративною або цивільною, залежно від нормативно-правових актів, які її передбачають. Таким чином, конкретна галузь права визначає вид та міру юридичної відповідальності суб'єктів виборчого процесу за порушення виборчого законодавства.

Організаційно-функціональне забезпечення реалізації виборчих прав в Україні відіграє ключову роль у забезпеченні демократичної легітимності та відкритості виборчих процесів. Система виборчих комісій, як ключова ланка у виборчому процесі, забезпечує підготовку та проведення виборів на різних рівнях, здійснюючи реєстрацію кандидатів, організацію голосування та підрахунок голосів. Важливою є їхня чесність, прозорість та відкритість, що гарантує дотримання виборчих прав громадян.

Закріплення нормативно-правових гарантій виборчих прав у Конституції та законодавчих актах створює основу для організаційно-функціонального забезпечення виборчих процесів. Ці норми визначають принципи функціонування інститутів прямого народовладдя, коло суб'єктів здійснення демократії та цілі, які має досягти демократична система.

Організаційно-функціональне забезпечення виборчих прав в Україні передбачає також визначення інститутів, процедур та механізмів, які забезпечують відповідність виборчих процесів міжнародним стандартам демократії та прав людини. Це включає в себе організацію нагляду та контролю за виборами, забезпечення доступу до інформації та ресурсів для учасників виборчих процесів, а також розробку та впровадження заходів щодо підвищення виборчої культури та свідомості громадян.

Отже, організаційно-функціональне забезпечення реалізації виборчих прав в Україні є важливим аспектом забезпечення демократичного та легітимного виборчого процесу. Його ефективне функціонування визначається якістю законодавчої бази, процесами організації та проведення виборів, а також активною участю громадян у виборчих процесах.

## 2.2. Виклики забезпечення реалізації виборчих прав в умовах конфлікту в Україні

Україна має зобов'язання згідно з Додатковим протоколом до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Стаття 3) забезпечувати вільні вибори з розумною періодичністю, які здійснюються шляхом таємного голосування. Аналогічні вимоги щодо періодичних виборів, проведених через розумні інтервали, містяться в Копенгагенському документі ОБСЄ 1990 року та інших міжнародних рамкових документах, зокрема в Загальній декларації ООН з прав людини (ЗДПЛ) 1948 року та Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (МПГПП) 1966 року. Всі ці документи підкреслюють важливість проведення виборів у вільних умовах, що забезпечують вільне вираження волі народу.

Здатність громадян виявляти свою індивідуальність та здійснювати свій вибір через виборчий процес є ключовою для стабільності суспільства та безпеки демократії в Європі. Останнім часом український інформаційний простір став місцем обговорення можливості проведення виборів під час дії воєнного стану. Початково це обговорення виникло через активну роботу експертів над проєктами змін до виборчого законодавства, особливо в неурядових організаціях. Причиною такої активності експертів була необхідність врегулювання питань, пов'язаних з виборчими правами вимушених переселенців, включаючи тих, хто перебуває за кордоном.

Після висловлення американського сенатора Ліндсі Грема та Президента ПАРЕ Тіні Кокса стосовно необхідності проведення виборів у 2024 році в Україні, виникла активна дискусія щодо цього питання. Грем, зокрема, зазначив, що вибори є важливим етапом на шляху перетворення України з "дуже коруптованої країни" на демократичну, хоча зв'язок між боротьбою з корупцією, виборами та демократією виглядає не переконливо.

Тіні Кокс, у свою чергу, зазначив, що йому не стільки потрібні вибори як підтвердження "достатньої демократичності", скільки механізм для можливого проведення виборів навіть у складних умовах російської агресії. Водночас, він

відзначив обмеження українського законодавства та введення воєнного стану, які ускладнюють можливість проведення виборів.

Ця дискусія щодо доцільності проведення виборів у 2024 році в Україні викликала значний інтерес і продовжує розгортатися. Перебіг цієї дискусії, зокрема заяви спікера Верховної Ради України Р. Стефанчука про можливість проведення виборів з огляду на конституційні норми, свідчить про необхідність подальшого вивчення цього питання.

Проведення різних видів виборів у воєнний чи надзвичайний період регулюється Конституцією України за різними принципами. Наприклад, частина 4 статті 83 фактично виключає можливість проведення чергових виборів народних депутатів України під час надзвичайного або воєнного стану. Замість цього, у разі закінчення строку повноважень Верховної Ради України у таких умовах, її повноваження автоматично продовжуються до початку нової сесії, що скликається після скасування надзвичайного або воєнного стану.

Зміни до Конституції в цих умовах не можуть бути внесені, згідно з частиною 2 статті 157. Важливо відзначити, що обмеження стосується лише чергових виборів, а не всіх видів. Наприклад, згідно з частиною 2 статті 135 Виборчого кодексу, проводяться саме чергові вибори народних депутатів після закінчення конституційного строку їх повноважень.

Варто також зауважити, що "закінчення конституційного строку повноважень" та "припинення повноважень" - це різні поняття. У Конституції зазначено, що повноваження Верховної Ради України припиняються у перший день нової сесії. Проте Президент може припинити повноваження парламенту достроково, за умови, визначеної у частині другій цієї статті.

Наразі це питання не є актуальним, оскільки терміни повноважень обох органів державної влади вже вичерпані або наближаються до завершення. Однак в майбутньому слід уточнити певні положення Конституції. Також варто зазначити, що у Конституції відсутня пряма заборона на проведення проміжних виборів народних депутатів, що може стати об'єктом подальшого розгляду.

Отже, Конституція України фактично обмежує проведення лише чергових виборів народних депутатів. Щодо інших типів виборів, таких як президентські та місцеві, жодних заборон в Конституції не існує. Відповідні обмеження передбачені Законом "Про правовий режим воєнного стану" та Виборчим кодексом. Теоретично, зміни до законодавства можуть відкрити двері для проведення певних типів виборів під час воєнного стану.

Існує думка про можливу неконституційність норм зазначених законів у зв'язку з виборами президента та місцевими виборами, але наразі Конституційний Суд України ще не висловився на цю тему. Щодо можливості проведення виборів під час воєнного стану, це може бути технічно складно здійснити через численні процедурні вимоги. Більше того, доцільність таких виборів суттєво під сумнівом, оскільки вони можуть не мати значного впливу на політичну ситуацію в країні, а в умовах воєнного конфлікту можуть викликати турбулентності та нестабільності.

Світовий досвід свідчить про те, що в періоди війни чи міжнародних криз може виникати явище "ефекту гуртування довкола прапору", коли підтримка уряду або політичних лідерів зростає. Зеленський зараз сприймається українцями як символ опори, і народ має певну недолік, щоб ризикувати радикальними змінами у владі під час воєнного конфлікту. Таким чином, проведення виборів у цей період може нести значний ризик для фінансової та особистої безпеки громадян.

Існує думка, що проведення виборів під час війни становить пряму загрозу національній безпеці України, а також життю та здоров'ю її громадян, і суперечить конституційним вимогам щодо виборів. Проте повідомлення у ЗМІ та комунікації окремих представників влади свідчать про можливу готовність держави провести вибори до скасування воєнного стану. Окремі політичні діячі вже активно запускають передвиборчі кампанії (заявляє помічник-юрист депутата Київської міської ради О. Нотевський, який ініціював петицію до Президента України).

Україна продовжує жити і демонструє свою силу перед світом. Проте це не означає, що країна може повернутися до "бізнесу як зазвичай" і діяти як будь-яка

інша демократія у мирний час. Це схоже на те, що очікувати від автомобіля, у якого лопнула шина, що він продовжить їхати за звичайним маршрутом. Так, при наявності компресора, можливо, здатність дістатися до ближчого шиномонтажу. Але очікувати, що водій зупиниться за продуктами чи кавою по дорозі, — це нереалістично. Так само із країною, яка переживає екзистенційну війну. У цьому контексті пріоритетом є перемога і збереження національного суверенітету, територіальної цілісності та політичної незалежності. Країна, яка зазнає таких випробувань, повинна спрямовувати всі свої зусилля та ресурси на досягнення цієї мети.

Звісно, зараз така думка є актуальною, оскільки існує надія на швидке завершення війни. Проте, якщо конфлікт продовжиться на десятиліття (про що, звичайно, навіть не хочеться думати, але потрібно розглядати всі можливі сценарії), то демократичні процеси доведеться відновлювати після завершення війни (воєнного стану). У цьому пан Тіні Кокс правий: потрібно розпочати підготовку нормативної та технічної бази заздалегідь, і вже зараз спостерігається певний прогрес у цьому напрямку (наприклад, Постанова ЦВК №102 «Про пропозиції щодо вдосконалення законодавства України, спрямовані на забезпечення підготовки та проведення виборів після припинення чи скасування воєнного стану в Україні», проєкт Закону «Про особливості забезпечення організації та проведення загальнодержавних виборів після припинення чи скасування воєнного стану в Україні»).

Повністю згоден з тим, що вибори є надзвичайно важливими для участі громадян у керуванні справами держави, як форма безпосередньої демократії, а також як спосіб "ротації" влади та підтвердження її легітимності. Однак, слід зазначити, що вибори мають бути не лише доказом демократії, але й самі по собі демократичними. В умовах війни багато з принципів та критеріїв демократичних виборів, таких як принципи виборчого права та процесу, міжнародні виборчі стандарти та практики, не можуть бути виконані. Тому важливо розглянути перешкоди та ризики, пов'язані з проведенням "воєнних" виборів.

Можна розділити всі причини, які призводять до відмови демократій від проведення виборів під час війни, на кілька категорій: економічні (необхідність виділення коштів та інших ресурсів на вибори), електоральні (нестабільний психологічний стан населення, можливість втручання виборів з боку держави-супротивника, неможливість для мешканців окупованих територій голосувати на виборах), політичні (наявність періоду політичної нестабільності під час виборів) та безпекові. Те, чи можливі вибори під час війни взагалі, залежить від того, наскільки ефективно вдасться вирішити ці проблеми. Якщо більшість з них може бути вирішена без суттєвої шкоди суспільству, то проведення виборів під час війни принаймні теоретично можливе. Ці аспекти варто розглянути більш детально в контексті української ситуації.

Економічні аспекти. Однією з найбільш очевидних причин є великі витрати державного бюджету. Наприклад, вибори Президента України у 2019 році обійшлися Державному бюджету у 2,4 мільярда гривень. З урахуванням інфляції та нових викликів, таких як відновлення пошкодженої виборчої інфраструктури, складання списків виборців у умовах тривалої "заморозки" Держреєстру, більш складна організація голосування поза межами виборчих дільниць, можливо, навіть необхідність проводити голосування триваліше, ніж протягом 1 дня через обстріли та тривалі повітряні тривоги, витрати на вибори будуть лише зростати. Згідно з даними Міністерства фінансів на 2024 рік, орієнтовні видатки Державного бюджету на проведення виборів Президента України становитимуть 5 418,3 мільйона гривень. Це потребуватиме перерозподілу витрат, що може негативно позначитися на сфері соціального забезпечення та видатках на оборону та армію.

### **Проблеми електорального процесу. Ця категорія є найчисельнішою.**

а) Однією з основних проблем є організація виборчого процесу, зокрема пов'язана з реалізацією виборчих прав окремих категорій громадян. Наприклад, ідентифікація місця проживання тимчасово переміщених осіб часто ускладнена, оскільки значна частина переселенців не реєструється за фактичним місцем

проживання. Також важкість забезпечення голосування для виборців, які залишаються за кордоном або перебувають у зоні бойових дій, ставить під сумнів демократичний характер гіпотетичних виборів.

б) Припинення функціонування автоматизованої інформаційно-комунікаційної системи "Державний реєстр виборців" на час дії воєнного стану згідно з Постановою ЦВК № 61 від 24.02.2022 року.

В Керівних принципах Кодексу належної практики у виборчих справах, ухвалених Венеційською комісією на 51-й пленарній сесії у Венеції 5-6 липня 2002 року, зазначено, що щоб списки виборців вважалися достовірними, необхідно дотримуватися певних критеріїв: списки виборців мають бути постійними, їх потрібно оновлювати регулярно, принаймні один раз на рік, а там, де виборці не реєструються автоматично, має бути можливість їх реєстрації протягом значного періоду часу.

В своєму рішенні в справі "Грузинська робітничка партія проти Грузії" від 8 липня 2008 року, Європейський суд з прав людини зазначив, що правильне складання виборчих списків є передумовою для проведення вільних та справедливих виборів.

Отже, важливість списків виборців як умови реалізації принципу загального виборчого права не може бути недооцінена. Однак, у ситуації, коли державою-агресором постійно порушуються закони та стандарти ведення війни, включаючи тиск на цивільне населення для отримання даних про виборчий корпус для організації псевдореферендумів, зупинка функціонування Реєстру або обмеження доступу до його бази даних стають необхідними превентивними заходами. В результаті вибори, підготовка яких базується на застарілих списках виборців, розглядаються як один з основних викликів під час "повоєнних виборів", як було зазначено під час виїзної дискусії про майбутнє виборчої системи в післявоєнній Україні, що відбулася 17 листопада 2023 року в Київській школі державного управління імені Сергія Нижного.

в) Можна висунути ще один аргумент, пов'язаний з принципом загального виборчого права. Зважаючи на те, що значна кількість чоловіків призовного віку уникає навіть супермаркетів та торгівельних центрів, щоб уникнути контакту з представниками ТЦК та СП, ймовірно, більшість з них не з'явиться на виборчі дільниці. Це може негативно вплинути на дотримання принципу "загальних виборів". Хоча тут йдеться більше про вільні вибори, низька явка суттєво вплине на легітимність органів влади, які будуть сформовані внаслідок голосування.

г) Також є можливість мобілізації членів виборчих комісій під час виборчої кампанії, що може призвести до дезорганізації їх роботи. Те ж саме стосується кандидатів на виборні посади та офіційних спостерігачів.

Якщо йдеться про спостерігачів, важливо додати ще один проблемний аспект. Чи можливе адекватне міжнародне спостереження під час повномасштабної війни? Сумнівно, що міжнародні спостерігачі будуть бажати перебувати на виборчих дільницях, особливо в регіонах, де тривають воєнні дії.

Важливість спостереження за виборами широко визнано та закріплено в ряді міжнародних документів, зокрема, в Декларації принципів міжнародного спостереження за виборами та Кодексі поведінки міжнародних спостерігачів на виборах, прийнятими Організацією Об'єднаних Націй 27 жовтня 2005 року, а також у Доповіді про міжнародно визнаний статус спостерігачів на виборах, яку ухвалила Венеційська комісія на 78-й пленарній сесії у Венеції 13-14 березня 2009 року.

Спостереження за виборами відіграє важливу роль у підвищенні рівня довіри до демократичного виборчого процесу та сприяє проведенню вільних виборів як одного з основних загальноєвропейських принципів у галузі виборів. Без належного спостереження може виникнути сумнів у дотриманні ряду принципів виборчого права.

д) Дотримання стандартів ОБСЄ виявляється неможливим через тимчасове обмеження політичних прав і свобод громадян. Мирні зібрання практично заборонені, а свободу пересування громадян обмежено. Більшість масових ЗМІ

працюють у режимі єдиного інформаційного марафону з метою монополізування інформаційного простору та мобілізації його на користь національної безпеки. Однак у таких умовах вибори важко назвати вільними, оскільки доступ до ЗМІ, особливо опозиційних, суттєво обмежується, що підриває рівень плюралізму в країні та ставить під сумнів чесність результатів виборів.

е) Наступна причина полягає у тому, що війна має дуже негативний вплив на суспільство з психологічної точки зору, спричиняючи дистрес, який набуває масових розмірів. Під час війни раціональність прийняття рішень кожним виборцем ставиться під сумнів в умовах постійного стресу та емоційного впливу.

ж) До цієї ж групи можна віднести той факт, що вибори можуть стати інструментом у руках ворога, який може намагатися використати їх для збільшення свого впливу та дестабілізації ситуації.

Політичні проблеми.

- Посилення внутрішньополітичних конфліктів та ухвалення популістських управлінських рішень умовами війни може призвести до нестабільності політичної системи та державного апарату.
- Процедура виборів та передача влади є періодом нестабільності, що може зробити державу слабшою та вплинути на хід війни не в її користь.
- Існує ймовірність зацікавленості чинного Президента у "воєнних виборах", які можуть бути вигідними для провладних структур.

Це підтверджується результатами соціологічних досліджень, публікаціями українських та світових ЗМІ, а також увагою керівників найвпливовіших країн світу та відомих особистостей з усіх сфер суспільного життя. Таким чином, не лише підвищилася легітимність влади, а й її акцептованість як серед українського народу, так і на міжнародному рівні.

Проте навіть найбільш досвідчені соціологи не можуть точно передбачити, які будуть настрої у суспільстві після завершення конфлікту. Чи переважатиме вдячність за мир і гордість за перемогу, чи ж бажання проаналізувати дії та

помилки, допущені перед війною. Досвід Вінстона Черчілля та його Консервативної партії показує, що перемога у війні не завжди перекладається на політичний успіх. У Великій Британії після війни Черчілль, як "батько перемоги", програв на виборах, навіть за врахування його великих заслуг. Це свідчить, що англійське суспільство могло вибрати кандидата, який асоціювався з мирними часами, що відображало його антивоєнні настрої.

Отже, значні політичні, репутаційні та іміджеві вигоди, які отримав Володимир Зеленський після початку вторгнення, порівняно з високою ймовірністю їх знецінення після завершення конфлікту, демонструють, що негайні вибори можуть збільшити ймовірність подовження його президентського терміну на ще один період.

По-друге, виникає припущення, що основний критик стосовно дій нинішнього Президента має військова частина. Невдоволення саме військовослужбовців главнокомандувачем є зрозумілим, оскільки саме вони мають найбільш детальний огляд ситуації зсередини. Така ситуація, коли не всі військовослужбовці можуть голосувати, що раніше розглядалося як недолік з виборчої точки зору, може припадати до душі діючому главі держави, який має намір на повторний президентський термін.

З іншого боку, переважна більшість інших громадян України вірить, що політичне та військове керівництво діють узгоджено як одна команда. Найвищі рівні довіри та підтримки серед населення наразі мають Володимир Зеленський та Валерій Залужний.

Дослідження Київського міжнародного інституту соціології (КМІС) проведене у травні-червні 2023 року показало, що якщо перед початком вторгнення лише третина українців вважала, що Володимир Зеленський може ефективно керувати як Верховний Головнокомандувач, то на момент опитування так вважали вже 86% респондентів. У той же час, інше дослідження КМІС показало, що лише 23% опитаних бажають змінити Президента після війни.

Отже, суспільство надало Володимирі Зеленському можливість виступити лідером у складний час та критичних подіях, оскільки в кризових ситуаціях одна політична особа могла одночасно очолити процеси, бути центром прийняття рішень, майданчиком для діалогу, комунікатором і відповідальним за всю країну. І, очевидно, більшість суспільства вважає, що Президент успішно справляється з цією задачею.

До того ж, війна є особливим періодом, коли загальні політичні правила не діють. Повноцінна політична діяльність та конкуренція різних політичних сил, які ми звикли бачити в мирний час, зараз просто неможливі.

Альтернативою Володимирі Зеленському може бути Сергій Притула, який зайняв друге місце у рейтингу довіри українців за результатами соціологічного опитування, проведеного соціологічною службою Центру Разумкова з 22 лютого по 1 березня 2023 року. Однак чи мають вони, як політики, відповідні якості? Чи не буде їхня фокусованість на війні сприйнята як помилка? Здається, що зосередження уваги саме на потребах фронту, ризик повного переходу на військовий стиль, може не здобути підтримку більшості виборців.

Отже, дуже ймовірно, що при проведенні президентських виборів буде переобрано саме діючого Президента (який, до речі, вже заявив про свій намір висувати свою кандидатуру на другий термін). Враховуючи усі ризики і витрати, а також відсутність інституційної необхідності в проведенні виборів наразі, постає питання, чи варто взагалі проводити такі вибори. Здається, відповідь на це питання очевидна.

Крім того, народ готовий відкласти електоральне «очищення» влади на період після Перемоги, як свідчить всеукраїнське опитування громадської думки «Омнібус», проведене КМІС упродовж 30 вересня – 13 жовтня 2023 року, в якому були включені запитання щодо того, коли мають бути проведені вибори. Це свідчить про те, що для українців відкладання виборів не означає втрату легітимності влади.

Безпекові загрози. Очевидно, що забезпечення безпеки під час голосування ускладнене. Це особливо стосується районів, що знаходяться у зоні бойових дій. Проте, ризик ракетних ударів існує на всій території країни.

Олександр Нотевський чітко пояснив ситуацію: «В нинішніх умовах неможливо організувати виборчий процес з гарантією безпеки для всіх його учасників. З урахуванням терористичних методів держави-агресора, кожна виборча дільниця стає потенційною мішенню для ракетних ударів. Навіть закриття дільниць під час повітряної тривоги не розв'яже проблеми: загроза застосування балістичної зброї або підняття в повітря МіГ-31к (носіїв ракети «Кинджал») на тривалий час може порушити процес голосування. Влаштування виборчих дільниць у укриттях неможливе через недостатню кількість таких укриттів і їхню непридатність для цієї мети».

Можна додати, що усвідомлення такої загрози може призвести до дуже низького явки на виборах, а потреба переривати голосування та шукати укриття може збільшити ризики фальсифікації результатів, що, у свою чергу, поставить під сумнів легітимність виборів.

У цьому контексті пропозиції про формальне призупинення або тимчасове скасування дії правового режиму воєнного стану мають свої обмеження. Здавалося б, у першу чергу, справи безпеки підкреслюють недоцільність таких пропозицій. Ці заходи не припинять російську збройну агресію, а отже, не розв'яжуть проблему забезпечення безпеки виборчого процесу на всіх етапах. Це також стосується проблем бюджетного дефіциту, організації виборів за кордоном та загострення внутрішніх конфліктів.

Ще одне можливе рішення - це впровадження електронних виборів. Міжнародні органи, що встановлюють стандарти для електронного голосування, надають рекомендації згідно з європейськими принципами. Наприклад, Рекомендації CM/Rec (2017) 5 містять 49 стандартів для всіх аспектів електронного голосування в країнах-членах Ради Європи. Крім того, існують

принципи використання цифрових технологій в виборчих процесах, які відповідають основним правам людини.

Проте в Україні існують два основних препоненти проти електронних виборів: недовіра населення до цього методу волевиявлення та технічні обмеження. Ідея дистанційного голосування через Інтернет викликає велику недовіру серед населення, як показали результати всеукраїнського опитування громадської думки проведеного КМІС. Крім того, Україна ще не готова до такого рішення, чого свідчить те, що пілотний проект у 2020 році було скасовано. Центральна виборча комісія зазначила недостатність технічної бази і рівень розвитку суспільства для впровадження голосування в Інтернеті. Ці питання залишаються невирішеними й досі, а в умовах триваючої агресії Росії особливо актуальними стають загрози кібератак та витоків особистої інформації громадян з державних реєстрів.

У Інтернет Асоціації України також попереджують про ризики, пов'язані з поспішним запровадженням електронного голосування. Вони вважають, що проведення онлайн-виборів може призвести до порушення анонімності через можливість взлому системи та витоку голосів громадян, а також до контролю над результатами виборів третіми сторонами, що може спричинити спотворення цих результатів.

Це лише одна з багатьох заяв щодо занепокоєнь, пов'язаних із пілотним проектом електронного голосування, не кажучи вже про можливі загальні вибори за такою системою. Навіть більше, фіаско пілотного проекту практично виключає можливість його впровадження у найближчий час. Іншими словами, без успішних випробувань цієї технології впровадження її є неможливим. Наприклад, Н. Гусаревич вважає, що правові зміни, пов'язані з використанням цифрових технологій у виборчому процесі та впровадженням електронного голосування в Україні, повинні пережити кілька електоральних циклів та постійно переглядатися на основі результатів технічних експериментів, включаючи пробні

тестування, пілотні проєкти та повномасштабні випробування цифрових технологій на національних виборах.

О. Токар-Остапенко згоден з тим, що впровадження системи електронного голосування є доцільним лише за умови, якщо буде достатньо часу для технічної реалізації цієї системи і її прийняття суспільством. Це відповідає положенням Інтерпретативної декларації про стабільність виборчого законодавства Ради з демократичних виборів та Венеціанської комісії Ради Європи, яка стверджує, що будь-яка реформа виборчого законодавства повинна бути проведена заздалегідь до її застосування під час виборів.

Таким чином, хоча різні етапи виборчого процесу можуть бути "цифровізовані" вже зараз - наприклад, реєстрація виборців, агітація та спілкування з кандидатами через стріми, чати, боти та онлайн-сервіси, сам процес голосування повинен залишатися традиційним. Це знову поставляє нас перед питанням безпеки, яке об'єктивно неможливо вирішити.

Проте це не означає, що нам, як експертам, науковцям, ІТ-спеціалістам, політикам, громадським організаціям і т. д., не слід шукати виходу з цієї ситуації. Наприклад, у політичній науці активно розробляється концепція "Military democracy", яка передбачає розробку механізму функціонування демократичної системи, яка б зберегла свою демократичність під час війни. У цьому контексті обговорюються також виборчі закони та вибори під час війни. Таким чином, необхідно шукати незвичні рішення для звичних питань у надзвичайних умовах війни. Однак стосовно виборів, можна лише "планувати", оскільки їх проведення обійдеться країні набагато дорожче, ніж будь-які можливі користі від їх результатів.

Загалом, тлумачення Конституції України вказує на те, що проведення чергових виборів народних депутатів під час дії воєнного стану є неможливим з телологічної точки зору. Щодо інших типів виборів, хоча прямого конституційного заборону на їх проведення під час воєнного стану немає (хоча існує законодавчий заборонний механізм, який, можливо, можна скасувати), вони,

здається, неможливі для організації з дотриманням всіх важливих принципів і засад. Таким чином, наразі демократичні вибори недосяжні, а недемократичні вибори не мають сенсу.

### 2.3. Участь громадськості у забезпеченні подолання викликів виборчих прав

Участь громадськості у забезпеченні подолання викликів виборчих прав є одним із ключових аспектів сучасного демократичного суспільства. Право громадян вільно виражати свою волю через участь у виборчих процесах є фундаментальним принципом, що лежить в основі будь-якої демократії. Однак, існують різноманітні виклики, які можуть перешкоджати цьому праву, та саме активна участь громадськості дозволяє подолати ці виклики та забезпечити ефективне функціонування виборчих процесів.

Перш за все, слід зазначити, що громадськість відіграє ключову роль у нагляді за проведенням виборів та забезпеченні їхньої чесності та прозорості. Громадяни, які виступають у ролі спостерігачів на виборчих дільницях, відіграють важливу роль у виявленні можливих порушень та фальсифікацій виборчого процесу. Вони мають можливість зафіксувати будь-які неправомірні дії та надати об'єктивну інформацію про перебіг виборів. Такий контроль дійсно може знизити ризик фальсифікації результатів та забезпечити чесність виборів.

Громадськість відіграє важливу роль у забезпеченні подолання викликів виборчих прав в Україні. Її активна участь у виборчому процесі може допомогти у:

- **Підвищенні обізнаності про виборчі права та відповідальності:** Громадські організації та активісти можуть проводити інформаційні кампанії, щоб допомогти людям зрозуміти їхні права та знати, як їх використовувати.
- **Спостереження за виборами:** Незалежні спостерігачі можуть спостерігати за виборчим процесом, щоб виявити будь-які порушення та забезпечити його чесність і прозорість.
- **Захист виборчих прав:** Громадські організації та активісти можуть виступати на захист виборчих прав людей, які були порушені.

- **Вплив на політичний процес:** Громадськість може тиснути на уряд та політичні партії, щоб вони вжили заходів щодо подолання викликів виборчих прав.

**Ось кілька прикладів того, як громадськість може допомогти у подоланні викликів виборчих прав:**

- Інформуйте себе та інших про виборчі права та відповідальності.
- Зареєструйтеся для голосування та візьміть участь у виборах.
- Спостерігайте за виборами.
- Повідомляйте про будь-які порушення виборчого законодавства.
- Підтримуйте організації, які працюють над захистом виборчих прав.
- Зверніться до своїх обраних представників та вимагайте від них вжиття заходів щодо подолання викликів виборчих прав.
- Сильна та активна громадськість є важливою для забезпечення чесних і прозорих виборів, а також для захисту виборчих прав всіх людей.

Громадськість має важливу роль у підвищенні освіченості громадян щодо їхніх виборчих прав та обов'язків. Інформованість громадян про права, які вони мають під час виборів, дозволяє їм активно брати участь у виборчому процесі та захищати свої інтереси. Організація громадських кампаній, навчальних семінарів та інших освітніх заходів є ефективними способами підвищення рівня свідомості громадян про важливість їхньої участі у виборчому процесі.

Крім того, громадськість виступає у ролі моніторів за дотриманням прав людини під час виборчих кампаній. Вона виявляє та документує можливі порушення прав громадян, включаючи обмеження доступу до інформації, тиск на виборців чи дискримінацію на підставі різних ознак. Подібна діяльність громадськості є важливим інструментом захисту прав та свобод громадян під час виборчих процесів.

Загалом, участь громадськості у забезпеченні подолання викликів виборчих прав є необхідною для забезпечення демократичного характеру виборів та

зміцнення довіри громадян до виборчих процесів. Вона дозволяє контролювати дотримання правил та принципів чесності та прозорості, сприяє підвищенню рівня свідомості громадян та забезпечує захист прав і свобод громадян під час виборчих кампаній. Таким чином, роль громадськості у виборчих процесах є невід'ємною складовою демократичного суспільства та сприяє його стабільності та розвитку.

Громадськість відіграє ключову роль у забезпеченні подолання викликів виборчих прав в Україні. Її активна участь у виборчому процесі є необхідною умовою для захисту прав виборців, забезпечення чесності та прозорості виборів, а також для подальшого розвитку демократії в країні.

**Важливість** участі громадськості підкреслюється низкою факторів:

- Високий рівень недовіри до влади та інституцій, що проводять вибори.
- Наявність численних порушень виборчого законодавства.
- Необхідність вдосконалення виборчої системи та законодавства.
- Громадськість може допомогти у вирішенні цих проблем:
- Підвищуючи обізнаність про виборчі права та відповідальності.
- Спостерігаючи за виборами та фіксуючи порушення.
- Звертаючись до відповідних органів з приводу порушень.
- Впливаючи на політичні партії та владу щодо вдосконалення виборчого законодавства.
- Підтримуючи організації, які працюють над захистом виборчих прав.

Активна участь громадськості у виборчому процесі може змінити ситуацію на краще і зробити вибори в Україні більш чесними, прозорими та демократичними. Важливо пам'ятати, що кожен громадянин може зробити свій внесок у цю справу.

## **Висновок до другого розділу**

Висновок до розділу "Участь громадськості у забезпеченні подолання викликів виборчих прав" виявляється крайньою важливою складовою у механізмі забезпечення виборчих прав в Україні. Роль громадськості у виявленні, документуванні та вирішенні викликів, що виникають під час виборчих процесів, неможливо переоцінити. Вона виступає як наглядач, інформатор та захисник прав громадян, забезпечуючи чесність, прозорість та демократичність виборчих процесів.

Завдяки активній участі громадськості можна ефективно реагувати на виклики, такі як фальсифікація результатів, обмеження доступу до інформації або тиск на виборців. Їхні зусилля спрямовані на забезпечення поваги до виборчих прав громадян та встановлення принципів демократії в суспільстві.

Отже, громадськість виступає ключовим фактором у подоланні викликів, які можуть загрожувати реалізації виборчих прав в Україні. Їхня участь в забезпеченні демократичних виборів є невід'ємною складовою у механізмі забезпечення виборчих прав та сприяє зміцненню демократії в країні.

## РОЗДІЛ 3:

### **ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ВИКЛИКІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ВИБОРЧИХ ПРАВ ЯК ФАКТОРУ РОЗВИТКУ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ В УКРАЇНІ**

#### 3.1 Аналіз зарубіжного досвіду забезпечення реалізації виборчих прав інших країн

У початкові роки формування демократичних механізмів управління на території країни вимагало від громадян обов'язкового перебування в межах країни для отримання права голосу. Однак уже у першій половині ХХ століття деякі країни розширили можливість участі у виборах для громадян, які здійснюють службу за кордоном, переважно військових і дипломатів. Питання залучення до виборчого процесу трудових мігрантів виникло значно пізніше і відповідні норми були ухвалені переважно в останні двадцять років.

Наприклад, якщо в 1980 році лише 17 країн допускали голосування громадян, які проживають або перебувають за кордоном, то на сьогоднішній день більшість країн мають відповідне законодавство. Процес розширення виборчих прав мігрантів продовжується, зокрема, у 2014 році Туреччина впровадила можливість голосування за кордоном, що раніше було доступне лише при їхньому відвідуванні рідної країни. Кількість країн, де мігранти мають пряме представництво у законодавчих органах, зросла завдяки діям Румунії та Македонії. Таким чином, зазначені в таблиці цифри вже можуть зазнати змін.

Розширення можливостей для голосування за кордоном пов'язане в першу чергу із зростанням кількості міжнародних мігрантів, яких зараз налічується понад 230 мільйонів за даними ООН, а також їхнім величезним внеском у цивілізаційний розвиток. Окрім фінансових трансфертів, які сягають 600 мільярдів доларів США, важливими є соціальні трансферти, такі як знання, навички, ділові зв'язки і т. д., які формуються внаслідок міграції і сприяють розвитку як країн походження, так і країн перебування мігрантів. Уряди все більше усвідомлюють потенціал діаспор та здійснюють цілеспрямовані дії для їх

використання, перш за все у сферах, де мігранти взаємодіють із країною походження: консульські послуги, податки, перекази та інвестиції.

Важливою складовою відповідної політики є створення умов для волевиявлення громадян за кордоном, що дає можливість мігрантам брати участь у політичному житті своїх рідних країн, приймати рішення щодо використання зароблених ними і переказаних на батьківщину коштів, сприяє збереженню їхніх зв'язків із батьківщиною та почуттю приналежності до свого народу. З огляду на модернізаційний потенціал мігрантів їх залучення до політичного процесу може сприяти реформам і, відповідно, зменшенню еміграції та поверненню мігрантів на батьківщину.

У сучасному світі демократія стала однією з найпоширеніших форм урядування. Вона ґрунтується на принципах права громадян на вільний вибір представників та участь у виборчих процесах. На жаль, реалізація цих принципів у країнах може зустрічати значні труднощі через політичні, економічні та соціокультурні фактори. Тому важливо вивчати досвід інших країн у забезпеченні реалізації виборчих прав, адже це може надати цінні вказівки для вдосконалення власних виборчих систем.

Перш ніж розглядати конкретні приклади, важливо розуміти, що забезпечення реалізації виборчих прав є складним процесом, який включає різноманітні аспекти. Серед них законодавство, структура інституцій, а також культурні та соціальні практики. З урахуванням цих факторів, розглянемо досвід декількох країн.

Канада славиться своєю ефективною системою забезпечення реалізації виборчих прав, і вважається однією з провідних країн у цьому плані. Основою канадської виборчої системи є принцип пропорційного представництва, що сприяє активній участі громадян у виборчих процесах. Важливим елементом цієї системи є передача голосів за кордоном, що дає можливість канадським громадянам, які перебувають за межами країни, брати участь у виборах та висловлювати свою думку. Крім того, Канада активно розширює права голосу,

зокрема, молоді та інших груп населення, що дозволяє створити більш рівні умови для всіх громадян у виборчих процесах.

Норвегія є прикладом країни, де виборча система поєднує елементи пропорційного представництва і мажоритарного голосування. Це дозволяє забезпечити представництво різноманітних політичних поглядів у парламенті.

Крім того, Норвегія активно використовує технології електронного голосування для зручності виборців і підвищення якості виборчих процесів.

Норвегія вирізняється своєю гнучкою виборчою системою, яка поєднує елементи як пропорційного представництва, так і мажоритарного голосування. Це дозволяє забезпечити адекватне представництво різноманітних політичних поглядів у парламенті та сприяє ефективному функціонуванню демократичних інститутів країни. Одним із ключових аспектів виборчого процесу в Норвегії є активне використання технологій електронного голосування. Це забезпечує зручність для виборців та сприяє підвищенню якості виборчих процесів, зменшуючи можливість помилок та підозр. Такий підхід демонструє високий рівень інноваційності та технологічного прогресу у виборчій системі Норвегії.

Індія, з населенням у мільярди громадян, стоїть перед складними завданнями у забезпеченні реалізації виборчих прав. Однак країна активно розвивається в напрямку покращення виборчих процесів, впроваджуючи нові технології та ініціюючи реформи. Зокрема, в Індії відбувається впровадження біометричних технологій для ідентифікації виборців. Це сприяє покращенню точності та надійності виборчих списків, а також допомагає у боротьбі з піддробкою голосів та іншими видами виборчих шахрайств. Впровадження сучасних технологій у виборчий процес в Індії свідчить про поступальний розвиток країни у сфері організації та проведення виборів. *(Додаток 1)*

На основі огляду зарубіжного досвіду можна зробити кілька ключових висновків:

- Різноманітність виборчих систем: існує багато різних підходів до організації виборчих систем, і кожен з них має свої переваги і недоліки.

- Важливість технологій: використання сучасних технологій, таких як електронне голосування і біометричні ідентифікаційні системи, може значно полегшити виборчі процеси і підвищити їхню ефективність.
- Значення участі громадськості: активна участь громадськості у виборчих процесах, а також прозорість та відкритість системи є важливими складовими демократії.

Аналіз зарубіжного досвіду забезпечення реалізації виборчих прав інших країн свідчить про важливість постійного вдосконалення виборчих систем та процесів. Різноманітність підходів до організації виборчих систем демонструє, що немає універсального рішення, яке підходило б для всіх країн. Замість цього, кожна країна повинна враховувати свої особливості, потреби та контекст, використовуючи успішний досвід інших країн як джерело навчання та натхнення.

Одним з ключових висновків аналізу є важливість технологій у забезпеченні ефективного та прозорого виборчого процесу. Використання сучасних інформаційних технологій, таких як електронне голосування та біометричні системи ідентифікації, може значно полегшити процес голосування та підвищити довіру до виборчих систем.

Також важливою складовою є активна участь громадськості у виборчих процесах. Прозорість, відкритість та залучення громадських організацій та активістів допомагають забезпечити більшу легітимність та довіру до виборчих установ.

Усе це підкреслює важливість постійного вдосконалення виборчих систем та забезпечення максимальної участі громадян у виборчих процесах. Навчатися на прикладах успішного досвіду інших країн і адаптувати його до власних потреб є ключовим елементом забезпечення реалізації виборчих прав та зміцнення демократії у кожній країні.

### 3.2. Критерії обмеження та позбавлення виборчого права як фактор забезпечення виборчих прав: шляхи деокупації територій та фактор реалізації видів відповідальності

Виборче право є одним із фундаментальних принципів сучасної демократії, яке забезпечує громадянам можливість вільно обирати своїх представників у владних органах. Однак, існують критерії, які можуть обмежувати або позбавляти особу виборчого права. Ми розглянемо різні аспекти цього питання, звертаючи увагу на шляхи деокупації територій та фактор реалізації видів відповідальності.

Обмеження виборчого права може бути обумовлене різними факторами, такими як вік, громадянство, судимість, недієздатність тощо. Наприклад, у багатьох країнах виборцями можуть бути лише особи, які досягли певного віку, зазвичай 18 років. Це зумовлено необхідністю забезпечення належної ментальної та фізичної зрілості для прийняття відповідальних рішень у виборчому процесі.

Ще одним критерієм може бути громадянство. Багато країн обмежують право голосу лише для своїх громадян, що має своїми коріннями ідею забезпечення впливу на внутрішні справи держави лише тих, хто має прямий інтерес у її майбутньому.

Судимість також може бути причиною обмеження виборчого права. У багатьох країнах особи, які мають невідбуті тюремні терміни або засуджені за серйозні злочини, можуть бути позбавлені права голосу. Це здійснюється з метою запобігання можливості впливу злочинців на політичні процеси.

Важливим аспектом забезпечення виборчих прав є здійснення виборчих процедур на окупованих територіях. Деокупація територій є важливим кроком для забезпечення повноцінного виборчого процесу та повернення прав громадян.

Шляхи деокупації можуть бути різними і включати політичні, дипломатичні, економічні та військові заходи. Наприклад, політичні тиски, санкції, міжнародний тиск та дипломатичні переговори можуть впливати на окупантів і сприяти їхньому відступленню. Економічні санкції та ізоляція також можуть мати великий вплив на ситуацію в окупованих регіонах. Крім того,

військова діяльність та міжнародна підтримка можуть бути вирішальними чинниками в деокупації територій.

Реалізація різних видів відповідальності, таких як політична, правова та міжнародна, є важливим фактором забезпечення виборчих прав. Політична відповідальність полягає у здійсненні виборцями свого права голосу та виборі представників, які будуть відповідальними за прийняття рішень у владних органах. Правова відповідальність передбачає дотримання законів та конституційних норм у процесі виборчих процедур. Міжнародна відповідальність передбачає дотримання міжнародних норм та стандартів у сфері виборчих прав.

З одного боку, вони можуть захистити виборчий процес від фальсифікацій та маніпуляцій. З іншого боку, надмірне обмеження виборчого права може порушити права людей та призвести до недемократичних наслідків.

В Україні існують юридичні підстави для обмеження та позбавлення виборчого права. До них належать:

- Перебування у місцях позбавлення волі за тяжкі злочини.
- Визнання судом недієздатним або обмежено дієздатним.
- Перебування під слідством за тяжкі злочини.
- Засудження за певні категорії злочинів.

Важливо зазначити, що ці критерії не є абсолютними. Суд може у кожному конкретному випадку вивчити обставини справи та прийняти справедливе рішення. Деокупація територій також впливає на реалізацію виборчих прав. Громадяни України, які проживають на тимчасово окупованих територіях, мають право голосу на виборах. Однак на практиці їм дуже складно реалізувати це право через заходи окупантів.

Держава має вживати заходів для забезпечення можливості громадян з тимчасово окупованих територій проголосувати на виборах. Це може бути зроблено за допомогою створення спеціальних дільниць для голосування, використання електронного голосування або інших механізмів. Фактор реалізації видів відповідальності також впливає на виборчі права.

Особи, які засуджені за тяжкі злочини, можуть бути позбавлені виборчого права на певний термін. Це є покаранням за злочин і має на меті запобігти таким особам впливати на політичні процеси. Важливо, щоб позбавлення виборчого права було пропорційним завданій шкоді та не порушувало права людини.

Отже, обмеження та позбавлення виборчого права є важливими аспектами забезпечення виборчих прав. Шляхи деокупації територій та реалізація різних видів відповідальності є важливими елементами забезпечення цих прав. Для побудови справедливого та демократичного суспільства необхідно постійно працювати над вдосконаленням виборчих процедур та забезпеченням повноцінного виборчого процесу.

В цілому, критерії обмеження та позбавлення виборчого права, шляхи деокупації територій та фактор реалізації видів відповідальності є складними та взаємопов'язаними питаннями. Держава має вживати заходів для забезпечення балансу між захистом виборчого процесу та повагою до прав людини.

Важливо також, щоб суспільство вело відкриту дискусію з цих питань та шукало оптимальні рішення.

### 3.3 Модель забезпечення змін у виборчому праві як фактор розвитку парламентаризму в умовах постконфлікту

У період постконфлікту, коли суспільство переживає перехідний етап від військових дій до мирного життя, виникає важливе завдання забезпечення змін у виборчому праві, що може стати ключовим фактором розвитку парламентаризму. У цьому розділі розглянемо модель забезпечення змін у виборчому праві та її вплив на розвиток парламентаризму в умовах постконфлікту.

Зміна виборчого права може бути потужним інструментом для сприяння розвитку парламентаризму в умовах постконфлікту. Вона може допомогти у:

- Збільшенні представництва різноманітних груп населення в парламенті;
- Забезпеченні вільних і чесних виборів;
- Зміцненні довіри до парламенту з боку громадян.

Існує декілька моделей, які можуть використовуватися для забезпечення змін у виборчому праві в умовах постконфлікту. Найпоширенішими з них є:

- Пропорційна система представництва: Ця система гарантує, що кількість місць у парламенті, які отримують різні політичні партії, пропорційно відповідає кількості голосів, які вони отримують на виборах. Це може допомогти у збільшенні представництва меншин у парламенті.
- Система мажоритарного представництва: Ця система дає мандат тому кандидату, який отримує найбільшу кількість голосів у кожному виборчому окрузі. Це може призвести до того, що одна політична партія отримає більшість місць у парламенті, навіть якщо вона не отримала більшість голосів виборців.
- Змішана система: Ця система поєднує елементи пропорційного та мажоритарного представництва. Це може допомогти у забезпеченні представництва як більшості, так і меншин.

При виборі моделі забезпечення змін у виборчому праві в умовах постконфлікту важливо враховувати ряд факторів,

- Історичний контекст: Важливо враховувати історію конфлікту та те, як він вплинув на політичний ландшафт країни.

- Рівень політичної зрілості: Важливо оцінити, наскільки політичні партії та громадянське суспільство готові до демократичних виборів.
- Етнічний та релігійний склад населення: Важливо забезпечити, щоб виборча система давала можливість представництва всім групам населення.
- Наявність ресурсів: Важливо враховувати вартість проведення виборів та наявність ресурсів для їх адміністрування.

Важливою складовою моделі є розробка та прийняття нового виборчого законодавства, яке враховує особливості постконфліктної ситуації та відповідає міжнародним стандартам демократичних виборів. Це може включати проведення консультацій з усіма сторонами конфлікту, залучення міжнародних експертів та врахування рекомендацій міжнародних організацій з прав людини.

Другою важливою складовою є проведення ефективного виборчого процесу, який забезпечить вільні, справедливі та прозорі вибори. Це може включати організацію міжнародного спостереження, надання рівного доступу до медій для всіх кандидатів та партій, а також забезпечення безпеки під час виборчого процесу.

Третьою складовою моделі є забезпечення активної участі громадян у виборчому процесі. Це може включати проведення інформаційних кампаній, тренінгів для виборців та кандидатів, а також залучення громадських організацій до спостереження за виборчим процесом.

Реалізація цієї моделі може сприяти розвитку парламентаризму в умовах постконфлікту. Шляхом забезпечення прозорих, справедливих та вільних виборів, створення умов для активної участі громадян та прийняття сучасного виборчого законодавства можна зміцнити демократичні інститути та забезпечити сталість політичного процесу в країні.

У світлі вищезазначеного, модель забезпечення змін у виборчому праві може виступати ключовим фактором розвитку парламентаризму в умовах постконфлікту. Вона спрямована на створення умов для проведення вільних та справедливих виборів, активної участі громадян у політичному процесі та створення демократичного середовища, яке сприятиме розвитку парламентаризму

та зміцненню демократії. Зміна виборчого права може бути важливим кроком на шляху до розвитку парламентаризму в умовах постконфлікту. Однак важливо ретельно підійти до вибору моделі змін, Важливо також, щоб зміни у виборчому праві супроводжувалися іншими реформами. Це може допомогти у створенні стійкої та демократичної політичної системи.

## Висновки до третього розділу

У цьому розділі ми розглянули різні аспекти забезпечення реалізації виборчих прав в контексті розвитку парламентаризму в Україні. Аналіз зарубіжного досвіду, критерії обмеження та позбавлення виборчого права, а також модель забезпечення змін у виборчому праві в умовах постконфлікту надали нам важливі висновки та рекомендації для підвищення рівня демократії та парламентаризму в Україні.

Під час аналізу зарубіжного досвіду було виявлено, що інші країни успішно впроваджують різноманітні механізми для забезпечення реалізації виборчих прав громадян. Зокрема, важливою є розробка та прийняття сучасного виборчого законодавства, організація ефективного виборчого процесу та активна участь громадян у виборчому процесі.

Критерії обмеження та позбавлення виборчого права вимагають ретельного вивчення та врахування специфіки українського суспільства. Важливо забезпечити рівний доступ до виборчого процесу для всіх громадян, у тому числі для тих, хто перебуває на тимчасово окупованих територіях.

Модель забезпечення змін у виборчому праві в умовах постконфлікту є ключовим фактором розвитку парламентаризму в Україні. Створення умов для вільних, справедливих та прозорих виборів, активна участь громадян у політичному процесі та прийняття сучасного виборчого законодавства сприятимуть зміцненню демократичних інститутів та підвищенню довіри до парламенту.

Отже, реалізація запропонованих моделей та рекомендацій може сприяти подоланню викликів забезпечення реалізації виборчих прав в Україні та сприяти розвитку парламентаризму у країні.

## ВИСНОВОК

Проведений аналіз наукових досліджень з питання виборчих прав дозволив визначити ключові теоретичні аспекти та підходи до цього питання. Виявлено, що виборчі права є не лише основоположним принципом демократії, але й важливим фактором розвитку парламентаризму, впливаючи на легітимність та ефективність парламентських інститутів.

Вивчення етапів формування виборчих прав в Україні з врахуванням їх генези дозволило зрозуміти важливі історичні події та законодавчі зміни, які вплинули на їх розвиток. Це важлива передумова для розуміння поточного стану виборчої системи та ідентифікації можливих шляхів її вдосконалення.

Аналіз нормативно-правового регулювання виборчих прав в Україні, зокрема Конституції, законів та міжнародних документів, дозволив визначити зміст, обмеження та гарантії цих прав. Це важливо для забезпечення дотримання принципів демократії та правової держави у сфері виборчих процесів.

Сформульовані висновки до першого розділу дозволили узагальнити та систематизувати отримані результати дослідження з питань теоретичних засад виборчих прав як фактору розвитку парламентаризму. Це створило підґрунтя для подальшого аналізу та розробки рекомендацій.

На основі висновків першого розділу розроблено рекомендації щодо подальших досліджень та практичних застосувань з урахуванням покращення розуміння та реалізації виборчих прав в Україні. Ці рекомендації мають на меті підвищення демократичного рівня в країні та зміцнення парламентаризму як основи політичної системи.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Афанасьєва М.А. Повоєнні вибори в Україні: ключові питання та майбутні виклики. Трансформація правових систем в умовах збройних конфліктів: матеріали круглого столу (м. Одеса, 10 лютого 2023 р.). Національний університет «Одеська юридична академія», кафедра міжнародного та європейського права. Одеса, 2023. 71–77 С.
2. Балабан Р.В. Теорія виборчої системи: монографія К: 2007. 112 С.
3. Буткалюк, Г. В., ІСТОРИКО-ПРАВОВА ҐЕНЕЗА ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ В УКРАЇНІ. *ПОДІЛЬСЬКИЙ НАУКОВИЙ ВІСНИК*. К: 2022. 107 С.
4. Бучин М.А., Кіцяк М.В. Вибори як об'єкт та інструмент гібридної війни. *Вісник Маріупольського державного університету Сер.: Історія. Політологія*. 2020. Вип. 28-29. С. 175–182. URL: <https://visnyk-politologia.mdu.in.ua/ARHIV-uk/28-29/18.pdf>.
5. Вибори в Україні наступного року мають відбутися, навіть в умовах війни – сенатор США. *Радіо Свобода*. 2023. 23 серпня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-vyborgy-ukrayina-usa/32561994.html>.
6. Георгіца А.З. Деякі теоретико-методологічні проблеми вдосконалення виборчого процесу в Україні у контексті світового досвіду. *Перспективи.: Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції*. Київ, 31 жовтня – 1 листопада 2006 року. К: 2007. 114 – 123 С.
7. Голова ЦВК взяв участь у дискусії про майбутнє виборчої системи в повоєнній Україні. *Центральна виборча комісія Офіційний вебсайт*. 2023. 17 листопада. URL: <https://www.cvk.gov.ua/novini/golova-tsvk-vzyav-uchast-u-diskusii-pro-maybutnie-vivorchoi-sistemi-v-povoienniy-ukraini.html>.
8. Денисенко Д. Відкриті списки: плацебо замість оновлення крові. *Українська правда*. URL: <http://pravda.com.ua/news/2009/4/13/93157.htm>
9. Доцільність зміни центральної влади після Перемоги України: результати телефонного опитування, проведеного 26 травня-5 червня 2023 року. *Київський міжнародний інститут соціології*. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1249&page=7>.

10. Дурдинець, М. К. Конституціоналізм у часи змін: влада, суспільство та демократія. *Філософські та методологічні проблеми права* 22.2. К: 2021. 82-90 С.
11. Експертна дискусія: «Виборча система України: шляхи та перспективи демократизації». Виступи учасників. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: [http:// www.niss.gov.ua/Table/19082008/newsF1.htm](http://www.niss.gov.ua/Table/19082008/newsF1.htm)
12. Експертна дискусія: «Виборча система України: шляхи та перспективи демократизації». Національний інститут стратегічних досліджень URL: [http:// www.niss.gov.ua/Table/19082008/newsF1.htm](http://www.niss.gov.ua/Table/19082008/newsF1.htm)
13. Електоральний фальшстарт. Навіть перемога у війні не гарантує перемоги на наступних виборах. *Zahid.net*. 2023. 9 січня. URL: [https://zaxid.net/elektoralniy\\_falshstart\\_n1555791](https://zaxid.net/elektoralniy_falshstart_n1555791).
14. Жданов І. О. Всі політичні сили рівно готові і водночас не готові до компромісу. URL: [http://www.gart.org.ua/?lang=ua&page\\_id=41&element\\_id=15427](http://www.gart.org.ua/?lang=ua&page_id=41&element_id=15427);
15. Зеленський розповів, чи балотуватиметься на другий термін у разі проведення виборів у 2024 році. *Радіо Свобода*. 2023. 31 серпня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelenskyu-vybory-2024-prezydent/32573193.html>.
16. Зміни до виборчої системи потрібні, але не напередодні виборів. URL: [http://www.uceps.org/ukr/expert.php?news\\_id=1364](http://www.uceps.org/ukr/expert.php?news_id=1364)
17. Карнаух, А. А. Демократичні стандарти фінансування політичних партій. НПУ імені МП Драгоманова, К: 2023. 56-57 С.
18. Климкова І.І. *Вибори і виборчі системи : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.* К.;, 2011. 160 С.
19. Ключковський Ю. А. Потреба зміни виборчої системи. *Демократія і вибори в Україні*. К: 2007. 89-92 С.
20. Лазор О.Д., *Проблеми актуалізації демократичних принципів у виборчому законодавстві України. Досвід. Проблеми. Перспективи: Збірник матеріалів*

- міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 31 жовтня – 1 листопада 2006 року К: 2007.163–184 С.
21. Мінфін пояснив, навіщо питає у ЦВК вартість виборів на наступний рік. Радіо Свобода. 2023. 23 серпня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-minfin-cvk-vartist-vyboriv/32561108.html>.
22. Не проводити вибори під час воєнного стану. Електронна петиція № 22/209780-еп від 06 листопада 2023 року. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: [president.gov.ua/petition/209780](http://president.gov.ua/petition/209780).
23. Нечитайло І.С., Милославська О.В. Психологічний дистрес населення під час війни. Особистість, суспільство, війна: тези доп. Міжнар. психол. форуму (м. Харків, 15 квіт. 2022 р.). Харків: ХНУВС, 2022. С. 85–87. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8d8401fc-1fc5-4dca-9725-dcecb842f92d/content>.
24. Новак Д.Є., Моряк-Протопопова Х.М. Спроба дискурсивного аналізу проведення виборів під час війни (український досвід). Молодий вчений. 2023. № 1 (113). С. 126–131. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/5709/5586>.
25. Перша Конституція України гетьмана Пилипа Орлика 1710 р. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1710.html>
26. Президент ПАРЄ Тіні Кокс: Рішення про те, як і коли проводити вибори, — лише у руках Уряду, Парламенту та народу України. Офіс Ради Європи в Україні. 2023. 17 травня. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/pace-president-tiny-cox-it-is-up-to-the-government-parliament-and-the-people-of-ukraine-to-decide-when-and-how-to-conduct-elections>.
27. Про тимчасове припинення функціонування автоматизованої інформаційно-комунікаційної системи “Державний реєстр виборців” на час дії воєнного стану: Постанова Центральної виборчої комісії № 61 від

- 24.02.2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0061359-22#Text>.
28. Романюк А. В., Партії та електоральна політика. ЦПД. Л: 2005. 348 С.
29. Саліженко, О. В. Тип виборчої системи і політична корупція в Україні: механізми зміни та фактори впливу. К: 2021. 90-93 С.
30. Тисячний В. С. Процес девіації політичної системи України в умовах її моноцентричності та воєнного стану. Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління. 2023. Вип. 1 (67). С. 49–58. URL: <http://journals.maup.com.ua/index.php/political/article/view/2509/2978>. Baines, Malcolm. The liberal Party and 1945 general election. Contemporary Record. 1995. Vol. 9(1). P. 48–61.
31. Тодика О.Ю. Вибори до парламентів країн СНД : (Порівняльно-правовий аспект). Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого / X: 2003. 144 С.
32. Тодика О.Ю. Конституційно-правовий статус людини і громадянина в Україні К: 2004. 368 С.
33. Управління суспільним розвитком: Словник-довідник. Вид-во НАДУ, К: 2006. 248 С.
34. Фесенко В. Д. Відкриті партійні списки варто обмежити 20 кандидатами. URL: [http://www.gart.org.ua/?lang=ua&page\\_id=2&news\\_type=5&element\\_id=3846](http://www.gart.org.ua/?lang=ua&page_id=2&news_type=5&element_id=3846)
35. Фесенко В. Д. Саме лише «відкриття» списків не знімає проблему політичної корупції і підкупу виборців URL: [http://www.gart.org.ua/?lang=ua&page\\_id=41&element\\_id=15398](http://www.gart.org.ua/?lang=ua&page_id=41&element_id=15398)
36. Філіппов, А. В. Концептуальні підходи до визначення політичного режиму України (1991–2022). К: 2023. 75-77 С.
37. Чи варто змінювати виборчу систему України?. Інститут глобальних стратегій. URL: <http://www.igls.com.ua/analytics/2159/>
38. Чи здатен Володимир Зеленський ефективно працювати як Верховний Головнокомандувач: погляди українців до і після широкомасштабного

російського вторгнення. Пресреліз всеукраїнського опитування громадської думки «Омнібус» 26 травня-5 червня 2023 року. Київський міжнародний інститут соціології. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1252&page=7>.

39.Шведа Ю.Р. Партії та вибори: енциклопедичний словник Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, Л: 2010. 750 С.

40.Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану: Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року. Верховна Рада України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004525-22>.

41.Heinrichs, Waldo H.; Gallicchio, Marc S. Implacable Foes: War in the Pacific, 1944–1945. Oxford University Press, 2017. 728 p.

## ДОДАТКИ

### Аналіз зарубіжного досвіду забезпечення реалізації виборчих прав інших країн

Країна	Механізми забезпечення реалізації виборчих прав	Переваги	Недоліки
<b>Канада</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>– Пропорційна система представництва</li> <li>– Електронне голосування</li> <li>– Незалежна виборча комісія</li> <li>– Жорсткі санкції за порушення виборчого законодавства</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>– Справедливе представництво різних груп населення</li> <li>– Збільшення доступності та зручності голосування</li> <li>– Гарантія неупередженості та чесності виборів</li> <li>– Забезпечення вільного волевиявлення виборців</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>– Вища вартість проведення виборів</li> <li>– Можливість маніпулювання електронними голосами</li> <li>– Вплив політичних сил на склад виборчої комісії</li> </ul>
<b>Німеччина</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>– Багатомандатні виборчі округи</li> <li>– Пропорційна система представництва</li> <li>– Жорсткі вимоги до реєстрації партій та кандидатів</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>– Справедливе представництво різних груп населення</li> <li>– Забезпечення рівних можливостей для всіх кандидатів</li> <li>– Гарантія прозорості та чесності</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>– Складність підрахунку голосів</li> <li>– Можливість формування коаліційних урядів, які можуть бути нестабільними</li> </ul>

	<ul style="list-style-type: none"> <li>– Незалежне фінансування виборчих кампаній</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>фінансування виборчих кампаній</li> </ul>	
<b>Норвегія</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>– Пропорційна система представництва</li> <li>– Жорсткі вимоги до реєстрації партій та кандидатів</li> <li>– Незалежне фінансування виборчих кампаній</li> <li>– Активне залучення громадян до виборчого процесу</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>– Справедливе представництво різних груп населення</li> <li>– Забезпечення рівних можливостей для всіх кандидатів</li> <li>– Гарантія прозорості та чесності фінансування виборчих кампаній</li> <li>– Підвищення рівня політичної участі громадян</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>– Складність підрахунку голосів</li> <li>– Можливість формування коаліційних урядів, які можуть бути нестабільними</li> </ul>
<b>США</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>– Двопартійна система</li> <li>– Мажоритарна система представництва</li> <li>– Виборчі колегії</li> <li>– Жорсткі правила ведення виборчих кампаній</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>– Стабільність влади</li> <li>– Проста система підрахунку голосів</li> <li>– Забезпечення чіткої партійної приналежності кандидатів</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>– Несправедливе представництво меншин</li> <li>– Необхідність витратити великі кошти на ведення виборчих кампаній</li> <li>– Можливість впливу лобістів на політиків</li> </ul>